LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
Tomas V Knygos 1.

MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE
V Tome Livr. 1.
Petras Šalčius. Essai sur la theorie de la valeur et du prix.

Doc. Petras Šalčius

IŠ VERTĖS IR KAINOS TEORIJŲ

VISUOMENĖS ŪKIO TEORIJOS STUDIJA

Kaunas „Spindulio" B-vės spaustuvė 1928

Zb 159

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
Tomas V Knygos 1.

MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE
V Tome Livr. 1.
Petras Šalčius. Essai sur la theorie de la valeur et du prix.

1938
786.

Doc. Petras Šalčius

IŠ VERTĖS IR KAINOS TEORIJŲ

VISUOMENĖS ŪKIO TEORIJOS STUDIJA

Kaunas „Spindulio" B-vės spaustuvė **1928**

Darbo vertė.

Tarpe daugelio visuotinai ginčijamų visuomenės ūkio mokslo pagrindinių klausimų vienas dalykas beveik nekelia ekonomistų tarpe ginčo — tai dėsnis, kad visuomenės ūkio mokslas savo pagrinde remiasi mainų reiškiniais, kurie apima visą žmoniją, — ne tik atskiras tautas ar valstybes, bet ir tolimiausius pasaulio kraštus. Iš mainų fakto atsiranda tam tikri specifiniai visuomenės gyvenimo reiškiniai, kurie ir sudaro visuomenės ūkio mokslo objektą. Dėl tos pačios priežasties vertės ir kainos sąvokos yra pagrindinės visuomenės ūkio mokslo sąvokos, į kurias ekonomistai suveda pagrindinius mainų ūkio reiškinius, įtraukiant čia ir visuomenės pajamų paskirstymo problemas.

Tačiau, nežiūrint ypatingos vertės ir kainos sąvokų reikšmės visuomenės ūkio mokslui, ligi šiolei tos dvi sąvokos nesulaukė visuotinai priimtino ekonomistams išsprendimo.

Visų pirmiausia, vertės terminas gyvenime vartojamas nevienoda prasme. Tarp kita ko jis reiškia ir gėrybių mainomąjį santykį, konkrečiai išreikštą kainoje. Bet vertės sąvoka galima žymėti ir, sakysime, gėrybės naudingumas, jos tinkamumas patenkinti tą ar kitą mūsų reikmenę. Todėl ir visiškai teisingai sako A. Amonnas [1], kad esant įsitikinus, jog mainomąjį santykį — mainovertę — tegalima išaiškinti išeinant iš gėrybės naudingumo — jos vartojamos vertės, tai šiąją tenka palikti visuomenės ūkio moksle, pažymint skirtumus vienos vertės sąvokos nuo antros. Todėl nesvarbu yra išaiškinti, kas yra vertė apskritai, bet išaiškinti, kas turima galvoje vartojant tą sąvoką visuomenės ūkio mokslo reikalui.

Mainų santykiuose vertinimas gali būti daromas vienos gėrybės į kitos gėrybės rūšį arba gėrybės į pinigus. Pirmuoju

---

[1] Žiūr. *Alfred Amonn.* Der Stand der reinen Theorie. Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege. II B, 1925 Verlag von Duncker u. Humblot, München und Lepzig, pusl. 300 — 311.

atveju vertinimo procesas išreiškiamas vertės sąvoka, antruoju kainos. Darant vertinimo procese tokį skirtumą ir pripažįstant jį tiksliu, nors, kaip toliau pamatysime, kai kurių ekonomistų tokis skirtumas tarp vertės ir kainos sąvokų griežtai yra neigiamas, tenka palikti abi tas sąvokas. Pirmoji — vertės sąvoka — reiškia abstraktesnę problemą, antroji — specialesnę[2]. Išsprendus tinkamai pirmą problemą, tuo pat būtų išspręsta ir antroji problema, bet neatvirkščiai. Kainoje, kuri reiškia gėrybės vertės išreiškimą tam tikra visuotinai priimta viena gėrybe — būtent pinigais, vertės nustatymas gali daug pareiti ir nuo tam tikrų pinigų ypatumų ir jų reikšmės mainų ūkyje.

Pastaraisiais laikais ekonomistai vertės problemą sprendžia ne kaipo santykį tarp dviejų mainomų gėrybių išreiškiant vienos gėrybės vertę kita, bet kaipo gėrybių savitarpio mainų santykį. Tai reiškia, kad mainomų gėrybių vertė pareina ne vien tik nuo betarpiškai mainomų gėrybių, bet nuo jų santykio su kitomis mainų apyvartos gėrybėmis. Ir sprendžiant vertės problemą tenka atsižvelgti į bendrus mainų santykių nustatomuosius dėsnius.

Ši mainų santykių nustatomybės dėsnių problema keliama aikštėn su pirmomis visuomenės ūkio reiškinių aiškinimo užuomazgomis senovės graikų filosofų ir viduramžių scholastikų raštuose. Bet tos problemos reikšmė į tikrą aukštumą pastatoma tik vadinamosios klasikų mokyklos, pradedant Adomu Smithu, kuris savo garsiame veikale „Wealth of Nations" bando rasti gėrybių vertės nekintamą mastą. Tikėdamas tam tikro vertės masto galimumu, jis ieško jo ten, kas jam labiausiai atrodė pastovu ir visuotina, būtent, žmonių darbe[3]. A. Smitho taip pradžioje formuluotas vertės aiškinimas buvo patraukiantis ta prasme, kad iškėlė moralinę vertės pusę, kaipo žmogaus pastangų vaisių. Tačiau A. Smithas greitai pastebi, kad tokis aiškinimas nėra pakankamas. Nustebintas pramonės sudėtingumu ir tobulėjimu, kuris pareina iš augančios visuomenės civilizacijos, jis atsisako nuo savo pirmutinio tvirtinimo, ir

---

[2] Žiūr. ten pat.

[3] Savo garsiame veikale — „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations" I knygos V skyriaus pradžioje jis sako: „darbas yra kiekvienos prekės mainomosios vertės realinis mastas".

darbo, kaipo vertės masto, idėją pakeičia platesne gamybos kaštų ideja skelbdamas, kad prekė „parduodama tiktai už tiek, kiek verta, arba kiek ji tikrai kaštuoja tam asmeniui, kuris patiekia ją į prekyvietę“[4]. Vien tik darbu tegalima vertę aiškinti paprastame pirmykščiame visuomenės gyvenime, bet šių laikų gyvenime vertei susidaryti turi reikšmės žemė ir kapitalas, kaipo gamybos faktoriai. Smithas nustato, kad į gėrybių vertę sueina trys elementai: „alga, pelnas ir renta yra trys pirmykščiai kiekvienos pajamos šaltiniai, taigi ir kiekvienos mainomosios vertės“[5].

Adomas Smithas nedavė vienos ir aiškiai formuluotos vertės teorijos. Dėdamas vertės pagrindan „darbo kiekį“, suprasdamas jį kaipo „toil and trouble“ — pastangas ir sunkumus[6], negalėjo nustatyti tokiu darbo supratimu aiškaus vertės masto.

Taip formuluota darbo vertės teorija negalėjo išlikti, ir ją toliau rutulioja ir papildo D. Ricardo. Vietoje subjektyviai suprantamų A. Smitho „pastangų ir sunkumų“, Ricardo vertės pagrindan deda objektyvesnį dalyką, būtent darbo ilgį, kuris reikalingas gėrybei pagaminti[7]. Jis skiria vartojamąją vertę (value in use) ir mainovertę (value in exchange). Pirmąją nustato naudingumas, kuris antrajai neturi reikšmės, nes yra labai naudingų daiktų, kurie visiškai arba labai maža vertės teturi. Bet naudingumas yra būtina mainovertės prielaida[8]. Naudingų daiktų mainovertės dydį nustato, anot Ricardo, du pagrindai: „jų retumas ir darbo kiekis, reikalingas jiems įsigyti“[9]. „Yra gėrybių, kurių vertę išimtinai nustato jų retumas. Jokis darbas tokių gėrybių negali pagaminti, ir dėl to jų vertės negalima numažinti didesnių pasiūlymu“[10]. Tokių gėrybių vertė pareina nuo pirkėjų turtingumo ir noro jas įsigyti. Tų gėrybių vertė, kurios pareina nuo darbo — vadinamų laisvai reprodukuojamų gėrybių vertė pareina beveik išimtinai nuo darbo kiekio, kuris į tas gėrybes įdėtas. Šis darbo kiekis nu-

---

[4] „Wealt of Nations“, I knyga, VI skyr.

[5] „Wealth of Nations“, I knyga, VI skyr.

[6] „Wealth of Nations“, I knyga, V skyrius.

[7] Žiūr. *David Ricardo.* Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung. III Auflage. Herausgeben von H. Waentig 1923. 19 pusl.

[8] Ten pat, I skyrius, I dalis, pusl. 9 — 10.

[9] Ten pat, I sk. I d. 10 p.

[10] Ten pat, I sk. I d. 10 p.

stato reliatyvinę vertę, kuri vienintelė ir rūpi Ricardo nustatyti, t. y. santykį, kuriuo gėrybės savitarpiai mainomos. Įvairių rūšių darbo Ricardo nesuveda į „visuotinį darbą". „Vertinimai, kuriuose įdėta įvairaus darbo kokybės, pakankamai tiksliai išsilygina prekyvietėje visiems praktikos tikslams".[11] Vertę sudaro ne tik „gyvas" darbas, — t. y. betarpiškai įdėtas gėrybei pagaminti, bet ir darbas, įdėtas į gamybos priemones — įrankius, mašinas ir t.t. [12] — vadinasi, ir kapitalas ir įvairi jos sudėtis.[13] Darbo kaštais nustatoma vertė yra „naturalinė" vertė.

Priešingai naturalinei vertei, nustatomai darbo kaštų, prekyvietės kaina pareina nuo pasiūlų ir paklausų. Prekyvietės kaina dažnai nukrypsta nuo naturalinės kainos, bet tik laikinai, varžytynės prekyvietės kainą vėl grąžina į naturalinį dydį. Dėl to ir pelnai įvairiose visuomenės ūkio šakose turi tendencijos išsilyginti, jei vienoj gamybos šakoje iškilus kainoms susidaro didesnis pelnas, tai greitu laiku jis turi išsilyginti[14], nes kapitalai pradeda plūsti į pelningesnę gamybos šaką, padidina pasiūlus, tuo numuša kainas, o kartu su šiomis ir pelną.

Iš darbo vertės Ricardo pašalina rentą, kaipo atsirandančią iš patogesnių gamybos atžvilgiu dirvų naudojimo, — gamtos ar vietovės privilegijos[15].

Tuo būdu matome, kad Ricardo, bandydamas surasti objektyvinį vertės mastą, randa jį darbo ilgyje. Bet greta to randame dar atskiras vertės teorijas — prekyvietės, retenybių, žemės rentos. Vieno gėrybių vertės nustatančio principo nerandame Ricardo moksle.

Kiti klasikiškosios mokyklos atstovai laikosi Ricardo vertės teorijos stengdamiesi aiškiau ją suformuluoti, o kartais iškeldami ir tokių vertės momentų, kurie Ricardo nebuvo pastebėti. Taip antai, Malthus nustato dviejų rūšių priežastis, nuo kurių pareina mainovertė: vidujines ir išorines. Vidujinėmis priežastimis jis vadina tas priežastis, „nuo kurių pareina noras

---

[11] Ten pat, 19 pusl.

[12] Ten pat, 22 pusl.

[13] Ten pat, 38 pusl.

[14] Ten pat, XXX skyrius. Apie pasiūlų ir paklausų įtaką kainoms, 392 pusl. ir toliau.

[15] Ten pat, II skyr. 52 pusl.

turėti prekę ir sunkenybes tapti jų savininku". Išorinėmis priežastimis jis vadina tas, „kurios veikia norą ir sunkenybes tapti įvairių daiktų savininkais, kuriuos galima išmainyti į norimą prekę"[16]. Pasak Malthaus, vertė yra neišvengiamas mainų praktikos reiškinys ir kaip šie — yra dvipusė. Kaip mainuose veikia du faktoriai — gamintojo valia, kuris parduoda, ir vartotojo valia, kuris nori pirkti, taip ir vertę nustatančius faktorius galime suvesti į pasiūlų ir paklausų principą. Vertė rodosi jam kaipo pusiausvyros rezultatas patiekiamo į prekyvietę kiekio ir paklausų intensyvumo[17]. Tuo tarpu kaip Ricardo daugiau kreipė dėmesio į prekes ir darbą, kurio jos kaštuoja, Malthus labiau stebėjo žmogaus reikmenes ir tą, kas reikalinga joms patenkinti. Dėliai to jis, palyginti su Ricardo, sumažina gamybos kaštų reikšmę vertei, kurios pasikeitimus ir svyravimus jis yra linkęs aiškinti didesniu ir mažesniu prekių retumu ar trūkumu.[18] Jis taip pat iškelia aikštėn ir ypačiai pabrėžia vertės susidaryme „įgijimo sunkenybės" momentą, kuris vėliau kitų ekonomistų buvo vartojamas su didesniu autoritetu.

Iš tolimesnio klasikų vertės teorijos rutuliojimo pažymėtinas N a s s a u S e n i o r o iškeltas retumo momentas arba, teisingiau sakant, reto naudingumo, kuo Senioras prisiartina vėlesnių laikų ekonomistams[19].

Kiti klasikų mokyklos atstovai, kaip antai: Mac Culloch, Stuartas Millis, Cairnes savo veikaluose vertės teoriją populiarizuoja, labiau pabrėždami vieną ar kitą vertės momentą, iškeltą jų pirmtakūnų. Naują žingsnį klasikų vertės teorijai išplėsti ir patobulinti daro A l f r e d a s M a r s h a l l a s, derindamas Ricardo vertės mokslą su paskutinio naudingumo vertės teorija. Jis nustato, kad vertei susidaryti turi reikšmės pasiūlai, kurie pareina nuo gamybos kaštų, ir tuo jis tęsia klasikų mokslą, o paklausai pareina nuo paskutinio naudingumo — ir tuo autorius prišlyja prie naujosios vertės teorijos.

---

[16] Plg. La Valeur d'après les économistes anglais et francais depu Adam Smith et les physiocrates jusqu'à nos jours. 1921 par Charles Turgeon et Charles-Henri Turgeon, pusl. 146

[17] Ten pat, 150 — 153 p.

[18] Ten pat, 156

[19] Žiūr. *Charles Gide et Charles Rist.* Historie des doctrines économiques, 1922, pusl. 415.

Palankiai aiškindamas Ricardo mokslą Marshallas savo dualistine teorija padaro lieptą tarp senosios klasikų mokyklos ir paskutinio naudingumo teorijos.

Klasikų, ypačiai Ricardo, formuluotą darbo vertės teoriją palaiko linkę į socializmą ekonomistai ir virsta tikrais jos šalininkais, tuo tarpu Adomo Smitho ir Ricardo sekėjai Anglijoje, kaip matėme, labiau nukrypsta į kaštų teoriją. Socialistai ekonomistai palaiko dėsnį, kad visų darbo produktų vertė išeina tik iš darbo. Iš tokių ekonomistų tenka pažymėti Thompsoną, Proudhoną, Lassalį, Rodbertus. Socialistinių ekonomistų konstruuojamoje darbo vertės teorijoje, kuri vis dėlto toli nenukrypsta nuo klasikų, naują žodį pasako Karlas Marksas[20].

Marksas visų pirmiausia nustato, kad darbas yra ne tik vertės mastas ar priežastis, bet vertės substancija. Daiktų naudingumas, kuris sudaro būtiną vertės sąlygą, neišaiškina, pasak jo, mainovertės, nes kiekvieni mainai rodo kažkokį mainomųjų daiktų bendrumą, tapatybę. Šią tapatybę ir sudaro darbo kiekis, esamas mainomose gėrybėse[21]. Prekių kaštus sudaro ne kas kita, kaip tik susikristalizavęs joje žmogaus darbas. Vertės dydis pareina nuo mažesnio ar didesnio įdėto į jas vadinamo „visuomeniškai reikalingo darbo", išskaičiuojamo vidutiniu valandų skaičiumi. Išeidamas iš šio pagrindinio dėsnio Maksas kanstruuoja ir savo viršudarbio ir viršuvertės teorijas su jų socialiai ekonomiškais padariniais.

Darbo vertės kritika.

Klasikų vertės teorijos visų pirmiausia pasižymi tuo, kad gėrybių vertę išveda iš objektyvinių, esančių šalia individų ir jų subjektyvinių reikmenų, faktorių, ir šia prasme ji yra objektyvinė. Objektyviniais faktoriais, nustatančiais vertę ir kainą, jie laiko gamybos kaštus, arba tam tikrus gamybos kaštus — darbo kaštus. Kaipo kaštai buvo iš dalies suprantami naturaliniai arba substanciniai tų kaštų kiekiai, iš dalies jų kainos.

---

[20] Plg. E. *Böhm-Bawerk.* Wert. — straipsnį Handwörterbuch der Staatswissenschaften, IV Auf. 1928 m. — VIII B., pusl. 994.

[21] Žiūr. *Karl Marx* Das Kapital. B. I, pusl. 4 ir toliau.

Tiek, kiek kaštai buvo suprantami kaipo gamybai reikalingų naturalinių gamybos priemonių kiekių kainos, tokis aiškinimas sukosi rate, nes tam tikros kainos buvo aiškinamos kitomis kainomis, o paskutinių kaštų gėrybių kainos liko neišaiškintos. Suprantant vertę sudarančiais gamybos kaštais reikalingus gėrybei pagaminti substancinius gamybos priemonių kiekius, reikia turėti vienas toms gėrybių gamybos priemonėms mastas. Bet jei sudarant gėrybės kainas tenka skaitytis su daugeliu įvairių ir nevienodai matuojamų gamybos priemonių, tai ir kainos dydžiai negali būti suvesti į gamybos priemonių kiekius.

Klasikai iš tikrųjų manė, kad jie laisvai gaminamas gėrybes gali pagaliau suvesti į vienodą gamybos priemonių rūšį, būtent į darbą, kurį, kaip jau mes matėme, klasikai įvairiai suprato, bet dažniausiai kaipo „pastangų ir sunkumų“ kiekį, kuris reikalingas gaminant gėrybę. Bet kadangi neįmanoma buvo rasti bet kurį mastą tarp tų „pastangų ir sunkumų“, kurie įvairių žmonių galėjo būti labai įvairūs, tai Ricardo vietoje jų pastatė objektyvesnį ir lengviau išmatuojamą dalyką — darbo ilgį. Tokis vertės aiškinimas griežtos formos įgauna pas Karlą Marksą.

Nustačius tam tikrą sąryšį tarp darbo laiko ir darbo pastangų, buvo pastebėta, kad tarp įvairių darbo rūšių tas santykis gali buti įvairus, todėl reikėjo vertės mastą suvesti į vidutinį darbą. Bet ir tokis mastas negali tikti vertei nustatyti kaipo visiškai objektyvinis ir nekintamas dalykas, nes darbai skiriasi ne tik pagal įvairias pastangas ir sunkumus, bet ir pagal įvairius techniškus reikalavimus, kurie negali būti visi vienodu būdu nustatomi pagal įvairų sunkumą pačio sunkumo prasme, bet nustatomi techniško komplikuotumo atžvilgiu, techniško tinkamumo atžvilgiu. „Darbas ūkišku atžvilgiu nėra paskutinė kaštų gėrybė, bet tik viena iš kaštų gėrybių kategorija, kaip teisingai sako Alfredas Amonnas [22], kuri tam tikru atžvilgiu sudaro vieną rūšį, bet ne tuo būdu, kad išnyktų visi kokybiniai skirtumai arba kad ją galima būtų suvesti į kvantitetinius skirtumus“. Jau ką tik minėtas mokslininkas teisingai pripažįsta, kad darbo kiekis gali turėti tam tikros reikšmės

[22] *Alfred Amonn.* Grundzüge der Volkswohlstandslehre, Erster Teil. Jena. 1926 m., pusl. 168—173. Jo darbo vertės kritika čia daugiausia ir naudojuosi.

gėrybių kainai sudaryti. Tatai gali būti tais atvejais, kai darbas iš vienos gamybos šakos laisvai gali pereiti į kitą būdamas nesurištas su asmeniškomis kvalifikacijomis. Dėl to ir tam tikroje gėrybių grupėje pasiūlai taip pat krypsta, kad galėtų būti pagaminti tokiu nekvalifikuotu darbu. Ir tuomet darbas ir nustato ceteris paribus ir gėrybių kainas.

Kadangi dabar kiekviename visuomenės ūkyje esti tokių gėrybių, kurios tegali būti gaminamos tik ypačiai kvalifikuotu darbu, ir gėrybių, kurių gamybai, be darbo, reikalinga ir tam tikros rūšies žemė, tai darbo vertės teorija negali išaiškinti nei gėrybių kainų, nei reliatyvinio jų aukščio, o tik kainų santykius gėrybių, reikalaujančių vienodos rūšies darbo.

Bet ir formaliniu atžvilgiu klasikų darbo vertės teorijai galima daug kas prikišti. Kaip jau buvo minėta, klasikai buvo linkę vertę ir kainą aiškinti objektyviniais faktoriais. Betgi jie neatmeta visiškai ir subjektyvinių momentų, išreikšdami juos vadinamoje p r e k y v i e t ė s kainos teorijoje, kuri stovi šalia vadinamos n a t u r a l i n ė s kainos teorijos. Prekyvietės kainą nustato pasiūlų ir paklausų dėsnis. Šie subjektyviniai kainos momentai klasikų buvo laikomi nykstamais atsitiktiniais nukrypimais nuo naturalinės objektyvinių faktorių nustatomos kainos.

Subjektyvinis momentas mainų teorijoje buvo įvestas į kainos aiškinimą dar ir kitu atveju, būtent konstruuojant retenybių vertės sąvoką, kuri neturi jokių gamybos kaštų arba bent reprodukcijos kaštų, kaip kad laisvai gaminamosios prekės. Retenybės gėrybių kaina, anot klasikų, parėjo nuo pirkėjo ir jo perkamosios jėgos.

Tuo dvilypiu kainos ir vertės aiškinimu klasikai įnešė į kainos ir vertės problemos sprendimą dualizmą, kuris formaliniu teorijos atžvilgiu negalima laikyti teigiamu dalyku, nes vienodos prigimties reiškiniai buvo dvejopai aiškinami.

Maža to, jie neišaiškino ir to, ką turėjo nustatyti prekyvietės kaina, ką naturalinė ar retenybės kaina. Aiškindami prekyvietės kainos kritimą ir kilimą, jie neišaiškino, iš kur tie kainos pasikeitimai atsiranda. Naturalinės kainos sąvoką klasikai aiškino arba kaštų suprastinta sąvoka, — suvesdami kaštus į vienodą darbo kiekio faktorių, arba sukosi rate — pačius kaštus laikydami verte arba kaina. Naturalinės kainos aiškinime kai

kada tam tikrą vaidmenį turėjo ir subjektyvinis „toil and trouble" — sunkumų ir pastangų — momentas (Smitho moksle), kuris davė progos atnaujinti klasikų mokyklą, bet vientisos teorijos nesudarė.

Naturalinės kainos teorija, pasak kurios gėrybės vertė atitinka jos kaštus, rėmėsi dviem prielaidom — gamybos priemonių judrumu ir laisvos prekyvietės egzistavimu. Bet jau Sismondi savo veikale „Nouveaux Principes d'Economie politique", išleistame 1819 metais, nurodo į nepatogumus visuomenės gerovei, surištus su perėjimu darbo ir kapitalo iš vienos į kitą gamybos šaką[23] Išsemiamą kritiką tų dviejų išeiginių klasikų vertės ir kainos teorijų prielaidų duoda Gustavas Casselis savo veikale Theoretische Socialökonomie[24]. Jis nurodo, kad klasikų nuomonė dėl gamybos priemonių pegiant į laukiamas kainas ne visiškai atitinka tikrenybę. Garėjimo be sankrėčio iš vienos gamybos šakos į kitą atsižvelmyba šiandieną naudoja tvirtą realinį kapitalą, kuris tegali būti vartojamas tik vienam tikslui ir be didelių nuostolių negali būti naudojamas kitiems reikalams ar perkeltas į kitą vietą. „Mašina", teisingai pastebi Casselis: „batams siūti negali būti sunaudota kitam reikalui, sustojus batų gamybai mašina nustotų savo vertės". Tą pat galima pasakyti kuone apie visą realinį kapitalą. Todel ir gamybos reguliavimas negali būti tokis pilnas, kaip tat teorija leidžia. Kurio nors produkto kaina krinta, nes pasiūlai prašoka paklausus, ir įmonės, nepadengiančios gamybos kaštų, turi užsidaryti, tuo sumažina pasiūlus, ir pusiausvyra tarp kainos ir gamybos kaštų vėliai gali būti atstatyta. Bet patyrimas parodo, kad tai vargu bau visiškai teisinga. Jei surištas kapitalas neapsimoka, tai dar nereiškia, kad verslamonė sustos. Ji bevelys tęsti darbą, kad tik gautų nors šiokias tokias pajamas, nes, sustabdžius verslamonės veikimą, įdėtas į ją kapitalas gali visiškai nustoti reikšmės. Ypačiai tokis reiškinys pastebimas žemos konjunktūros laikotarpiais.

Taigi, laisvos varžytynės del kapitalų judrumo stokos nepajėgia realizuoti normalaus kainų susidarymo.

---

[23] Žiūr. *Ch. Gide et Ch. Rist.* Histoire des doctrines économiques, IV éd. 1922 m., pusl. 212.

[24] *Gustav Cassel.* Theoretische Socialökonomie, III Aufl. Erlangen — Leipzig, 1923, pusl. 99—110.

Dabar dėl antro klasikų vertės ir kainos išeinamojo punkto — dėl prekyvietės egzistavimo. Prekyvietę sudaro daugelis laisvai statančių savo sąlygas pirkėjų ir pardavėjų. Patiekiami tokių pardavėjų pasiūlai (siūlomi kiekiai) ir klausiami kiekiai sudaro palyginti su bendrais pasiūlais ir paklausais nedidelę jų dalį.

Tokių prekyviečių šių laikų visuomenės ūkyje iš tikrųjų randame. Bet klaidinga būtų manyti, kad jos savaime atsiranda ar yra gamtos padaras.

Šių laikų miestų bendruomenės kaip ir viduramžiais rengia maisto dalykų turgus, stato jiems namus (hales) ir skerdyklas, laiko maklerius, reguliuoja maisto dalykų kainas, kurios apytikriai atitinka gamybos kaštus. Tam tikras reglamentavimas ir organizacija yra būtinos šių laikų prekyvietės sąlygos. Šios sąlygos būtinos yra produktų ir efektų biržoms, kurių uždavinys yra nustatyti atitinkamą tikriesiems pasiūlams ir paklausams kainų susidarymą. Taigi laisvos varžytynės mūsų laikais jei ir egzistuoja ligi tam tikro laipsnio, tai yra stipriai aprėžtos ir atsirado jos kaipo sąmoningų pastangų vaisius sukurti sąlygas racionaliai kainoms susidaryti.

Nesant organizuotos prekyvietės sunkiai būtų įmanoma gamyba prekyvietei. Vargu bau kas norės gaminti nežinomai ir neaiškiai prekyvietei.

Tuo būdu ir klasikų prielaidos dėl kapitalų judrumo ir laisvos prekyvietės egzistavimo jei ir turėjo tam tikros reikšmės kapitalistinės gamybos įsigalėjimo prieaušryje, tai šiandieną apie jas galima kalbėti tik su labai didelėmis išimtimis.

Nepatenkinamas klasikų mokyklų vertės ir kainos problemų sprendimas pagimdė naujų teorijų, kurios bando konstruuoti naujas vertės ir kainos teorijas. Iš teorijų, turėjusių didelio populiarumo po klasikų mokyklos, visų pirmiausia tenka pažymėti paskutinio naudingumo teoriją.

Paskutinio naudingumo mokykla.

Šioji mokykla vertės ir kainos pagrindan deda paskutinį naudingumą, kuris ne visų tos mokyklos ekonomistų vienodai suprantamas ir vienu vardu vadinamas. Jevonsas jį pavadino „paskutinio naudingumo laipsniu“, Walras vadina jį paskutinės tenkinamos reikmenės intensyvumu, arba retumu. Ter-

minologijos įvairumas, kaip teisingai sako Charles Gide, pareina nuo pačios sąvokos miglotumo [25].

Paskutinio naudingumo vertės teorija buvo paskelbta nepareinamai vienas nuo kito iš karto trijų ekonomistų — Stanley Jevonso (1871), Mengerio (1871), taip pat ir Walras — (1874), jei neskaityti Gosseno, kuris savo veikalą buvo paskelbęs daug anksčiau, bet liko nepastebėtas.

Paskutinio naudingumo vertės teorija pašalina klasikiškosios mokyklos vertės teorijos nevientisumą, ir vertės teorija, kaip sako Amonnas[26], buvo sudaryta iš vieno gabalo, o ne sudurstyta iš kelių gabalų. Atrodė, kad paskutinio naudingumo vertės kūrėjams pavyko rasti principą, kuris apėmė vienodai vertės susidarymą įvairiais atvejais, ir tą, ką klasikai vadino vartojamąja ir mainomąja verte ir naturaline kaina, prekyvietės ir retenybių kaina.

To dėliai paskutinio naudingumo vertės teorija bent formaliniu atžvilgiu aukščiau stovėjo už klasikų teoriją.

Šios naujos teorijos pagrindan yra padėtas, kaip jau sakyta, paskutinis naudingumas — t. y. konkrečios gėrybės naudingumas — mažiausia laukiama iš to gėrybės kiekio nauda subjektui. Tuo būdu gėrybės vertę sudaro subjektyvinis žmogaus santykis su daiktu, psichologiškas žmogaus pergyvenimas. Paskutinio naudingumo teoretikai, analizuodami tuos psichologiškus pergyvenimus, priversti krypti į psichologiją. Tačiau šioje srityje jie bepaliekti diletantais, nors ir geraja prasme. Psichologams, kuriems čia priklauso sprendžiamas žodis, teko neigiamai išsitarti apie šią teoriją[27].

Bet ne vieni tik psichologai paskutinio naudingumo teorijos pagrindą laiko nepakankamu vertės ir kainos reiškiniams išaiškinti. Taip antai G. Casselis, kalbėdamas apie paskutinio naudingumo teoriją [28], sako: „Pirmas priekaištas, kuri tenka daryti šiai daugeliu atžvilgių ginčijamai teorijai, yra tas, kad ji ūkio mokslui visiškai nereikalinga. Paskutinio naudin-

---

[25] Žiūr. *Ch. Gide et Ch. Rist.* Histoire des doctrines économiques, pusl. 621—22.

[26] Plg. jau cituota *Alfredo Amonno.* Der Stand der reinen Theorie (Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege), pusl. 269 ir tol.

[27] Žiūr. *Kraus* „Zur Theorie des Wertes", Halle 1901 ir „Grundlagen der Werttheorie", Jahrbücher der Philosophie. II t. 1914 m.

[28] *Gustav Cassel.* Theoretische Socialökonomie, pusl. 68—71

gumo teorija yra bandymas paklausų psichologiją įsprausti į abstraktines matematikos formulas. Reikmenių tenkinimo „nauda“ traktuojama kaipo galima vertinti aritmetiškai. Tenkinant reikmenę sukcesyvinėmis lygiomis dozomis, atitinkamai kyla bendroji nauda, bet visados lėčiau, paskutinis bendros naudos priaugimas, „paskutinė nauda“ eina vis mažyn ir mažyn. Šią paskutinę naudą atitinka, esant pusiausvyrai, kaina, mokama už paskutinę reikmenės tenkinimo dozą. Tai yra visuotinė formulė, kuri, pasak paskutinio naudingumo teoretikų, apima kiekvieną ūkio vedimą“.

Tas pats ekonomistas toliau sako, kad visa paskutinio naudingumo teorija, kaipo teoretinė ūkininkavimo dedukcija, išvesta ir iš postulato, kad ūkio subjektas siekia maksimum naudos. Tokia grynai formalinė teorija, kuri nieku būdu nepagelbsti išaiškinti realinių reiškinių, kainų teorijai visiškai nereikalinga. Be to, jis pastebi, kad tokis deduktyvinis paklausų išvedimas iš vienintelio principo, kuriuo taip vaikiškai pasidžiaugta, galimas tik sudarant labai dirbtines konstrukcijas ir gana stipriai suprastinant tikrenybę. Ir štai dėl ko. Visų pirmiausia, nėra galimas ūkio subjektui abstraktinis, bet kuria atsiskaitymo skale išreikštas, naudos vertinimas įvairiais reikmenių tenkinimo laipsniais visose jų rūšyse. Tokiems vertinimams jam reikalinga bent esamų kainų pagalba. Ūkininkaująs žmogus tegali spręsti, kas jam pirkti, taigi nustatyti ribas tarp tų reikmenių, kurias jis nori patenkinti, ir tų, kurias nori palikti netenkinęs, jei jis žino jau esamas kainas.

Dar toliau Casselis nurodo, kad ne visur tinka dėsnis, jog paskutinis naudingumas yra tolygus kainai. Jei reikmenė gali būti įvairiomis dozomis patenkinta, tai dar nereiškia, kad paskutinė doza tolygi jos kainai. Apie reikmenes, kurios turi būti ligi prisotinimo patenkintos, tenka pasakyti, kad ir paskutinės dozos nauda aukščiau vertinama, kaip jos kaina, ką matome iš to, kad tos reikmenės ir aukštesnėms kainoms esant taip pat tenkinamos. Kitaip sakant, jų elastingumas yra lygus nuliui. Čia prisideda dar ir tai, kad įvairūs reikmenių patenkinimo laipsniai nesudaro tęsiamos (kontinuirliche) eilės, kurią suponuoja teorija. Taip antai nuomininkas, mokąs už butą 2000 mr., neatsisakys nuo to buto, jei jo kainą pakels iki 2100 mr. Taigi šiuo atveju „paskutinė nauda“ aukštesnė kaip

kaina. Iš to tenka padaryti išvada, kad paskutinio naudingumo sąvoka kainai nustatyti netinka. Tokią išvadą Casselis ir kiti nauji ekonomistai ir padaro.

Kaip klasikų mokyklos atstovai nedavė vienodos vertės teorijos, bet kiekvienas iš jų įnešė savų momentų, taip ir paskutinio naudingumo vertės teorija nesudaro vienodos, visų jos atstovų vienaip suprantamos teorijos.

A. Amonnas[29] paskutinio naudingumo teorijas skiria į dvi sroves — vieną srovę sudaro Jevonsas ir Walras, vokiečių literatūroje tai srovei atstovauja Schumpeteris ir švedų okonomistas, rašęs vokiečių kalba, Wickselis. Antrą srovę, vadinamą Austrų mokykla, sudaro — C. Mengeris, von Wieseris ir Böhm-Baverkas. Antrąją srovę Amonnas vadina paprastesne, bet del savo paprastumo mažiau patenkinama, pirmąją laiko formaliai pilnesne.

Pagal Austrų mokyklą[30], gėrybės kainą iš vienos pusės nustato tos mainų poros (pirkėjo ir pardavėjo) subjektyviniai vertinimai, kuri stovi mainų pajėgumo riboje, taigi, tos mainų poros, kuri savo vertinimais dar gali dalyvauti mainuose; ir iš antros pusės, tos poros, kurios vertinimai yra toki žemi, kad mainų aktas nebegali įvykti — taigi kainą nustato mažiausia pajėgiančios mainų poros vertinimai ir tos poros, kuri pašalinta iš mainų proceso, bet iš visų negalinčių savo vertinimais dalyvauti mainų procese yra stipriausia. Tos poros, vadinamos paskutine pora, vertinimai nustato mainamų gėrybių vertinimų santykį. Amonnas tą santykį taip formuluoja tiksliau:[31] „kainą nustato to pirkėjo vertinimai (kaipo vertinimų santykis), kuris iš visų mainų dalyvių žemiausiai vertina mainomą gerybę santykyje su kaina (kainos gėrybe), ir to pardavėjo, kuris iš visų mainų dalyvių brangiausiai vertina — kaipo aukštutinės ribos, ir vertinimai to iš mainų pašalinto pirkėjo, kuris prekes santykyje su kainos gėrybe aukščiausiai vertina, ir to pašalinto pardavėjo, kuris ją žemiausiai vertina, kaipo žemutinės

[29] Žiūr. jo „Der Stand der reinen Theorie" pusl. 281 p.

[30] Austrų mokyklos mokslas išdėstytas yra: *Böhm-Bawerko* „Kapital und Kapitalzins", II Abteil. Positive Theorie des Kapitals *Wieserio*; — Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft, jo „Grundrisse der Socialökonomie", I Abt. II Auf 1924; *Zuckerhandlio* straipsnis „Handwörterbuch der Staatswissenschafte" IV Auf. VI t.

[31] Stand der reinen Theorie .. p. 282, jau cit. pirm.

ribos". Imant galvon tai, kas pirmiau sakyta, paskutinio naudingumo kainų įstatymą taip galima formuluoti: kainą nustato vertinimai tų faktinai dalyvaujančių mainuose subjektų, kurie prekes santykyje su kainos gėrybe žemiausiai vertina.

Tokis kainos judėjimo aiškinimas taip pat sukėlė ekonomistų nepasitenkinimą. Tokis kainos aiškinimas jau dėl to negali būti laikomas patenkinamu, kad čia kainos aukštis suvedamas į tokį dydį, kuris nėra prieš tą dydį ir nepareinamai nuo jo nustatomas, bet tik kartu su juo. Tą dydį sudaro „paskutinio pirkėjo vertinimai" — būtent, žemiausi faktino pirkėjo vertinimai. Bet kas yra tie faktini pirkėjai, tas pareina nuo pačių nustatomų kainų, taigi ir vertinimų dydis nustatomas kainos. Ir aiškinimas tuo būdu sukasi rate. Kaina neaiškinama kitomis kainomis, kaip antai klasikų pirmykštėje gamybos kaštų teorijoje, bet kaina aiškinama tokiu dydžiu, kuris tegali būti nustatytas remiantis ta pačia kaina [32].

Panašų ratą Austrų mokyklos vertės kainos teorijos aiškinime galima rasti ir kitu atžvilgiu. Vertinimai, kuriais paskutinio naudingumo Austrų mokykla nustato kainas, suponuoja kitas kainas. Kiek kas nori ir gali mokėti kainos gėrybės (pinigų) už mainomą gėrybę, pareina nuo to, kiek jis turi mokėti už kitas norimas gėrybes, kiek šios jam kaštuoja. Negalima laikyti patenkinamu tokio aiškinimo, jei atskiras mainų santykis tegalimas išaiškinti kitais mainų santykiais.

Austrų mokyklos kainos aiškinimas negalėjo patenkinti paprasčiausio mainų atvejo, kad kainos gėrybė neturi jokios vertės — yra pinigas. Nei pirkėjas, nei pardavėjas neturi pirmykščio pinigų vertinimo, pinigų vertės labiau pareina nuo gėrybių kiekių, kurių už juos galime pirkti, o tatai reikalauja jau iš anksto nustatytų kainų.

Antrosios paskutinio naudingumo teorijos grupės šalininkai duoda tobulesnį kainos išaiškinimą. Jų tarpe visų pirmiausia tenka paminėti Wickselį [33]. Wicksellis išveda kainą tiesiogiai iš paskutinės naudos, ko nerandame Austrų mokykloje, kuri konstatuoja tam tikrą sąryšį tarp kainos ir paskutinės naudos,

---

[32] Ten pat, 283 pusl.

[33] Plg. *Wicksell*, Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprinzips, Theoretischer Teil. I B. Pusl. 98 ir 118

bet neišveda kainos iš paskutinės naudos. [34] Wicksellis operuoja ne izuoliuota paskutine atskiros gėrybės nauda, bet visų gėrybių bendros naudos funkcija, kurias norima įsigyti, ir tuo būdu išvestos atskirų gėrybių naudos žymimos Fa (a, b, c...), Fb (a, b, c...) ir kt., o nenorimos gėrybės naudos funkcija lygi nuliui. Tam tikros gėrybės paskutinę naudą sudarys skirtumas tarp visų norimų gėrybių bendros naudos ir bendros kitų gėrybių, atmetus kalbamos gėrybės paskutinę naudą, arba bendros naudos priaugimas įgijus tą gėrybę. Išeidamas iš to Wickselis konstruoja kainai nustatyti lygčių sistemą, kuri turėtų išreikšti iš vienos pusės proporcingumą tarp prekių kainų ir reikalaujamų gėrybių kiekių paskutinės naudos vertinimų ir iš antros pusės mainomų gerybių mainoverčių sumos lygybę su mainomų gėrybių mainovertės suma kiekvienam mainų subjektui ir, be to, atskirų mainų dalyvių reikalaujamų kiekių sumos lygybę su įvairių esamų gėrybių prekyvietėje bendru kiekiu.

Bet kadangi paskutinė nauda, kaip subjektyvinis dalykas, negal būti kvantitetiškai matematiškais dydžiais išreikšta, tai ir Wicksellio matematiškos formulos nustoja savo reikšmės. Jos gali tikti greičiau kaipo iliustracija. Ir paskutinio naudingumo teorijai neišsprendus patenkinamai vertės ir kainos problemų, pradeda atsirasti naujų teorijų, kurios bando tarti kainos ir vertės teorijoje naują žodį.

Gustavo Casselio kainų teorija.

Švedų ekonomisto Gustavo Casselio kainų teorija paskutiniu laiku yra bene populiariausia ir savo originalumu ir konstrukcija, be abejo, turi didelės įtakos visuomenės ūkio mokslui. To dėliai apie ją čia teks plačiau, kaip apie kitas, pakalbėti.

Visų pirmiausia tenka pažymėti, kad G. Casselis atmeta vertės mokslą, kaipo ūkio mokslui visiškai nebereikalingą, vedantį į blogiausios rūšies scholastiką[35]. Konstruavimas vertės sąvokos greta kainos vedė į tai, kad „visa teorija atrodė dvilypė. Vertė iš tikrųjų visados reiškia kainą, kuri sumokama esant tam tikroms aplinkybėms. Kadangi tos sąlygos galėjo kiek norint

[34] Plg. *Amonno*: Stand der reinen Theorie. p. 285

[35] Žiūr. *Gustav Cassel*. Theoretische Socialokonomie III Aufl. 1923 m A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Weiner Scholl., pusl. 40—42.

Abonementas

1104 LTSR Valst. Respublikin. Biblioteka L 33093

keistis, tai iš tikrųjų atsirado kiek vertės sąvokų, kad ir išmokslintam ekonomistui labai sunku jas apžvelgti, o jaunus studentus veikia tiesiog painiojančiai"[36].

Apskritai vertės mokslo atsiradimą visuomenės ūkio moksle Casselis aiškina ne tos sąvokos būtinumu pačiai teorijos konstrukcijai, bet kaipo atitinkančią padagogiškai minčiai, kad tokią sunkią problemą, kaip kad pinigų, pradžioje tenka atidėti ir išeiti iš prielaidos, kad pradžioje mainų santykiai ėjo abstrakčiai, nevartojant bendros atsiskaitymo skalės — pinigų. Tokia prielaida, pasak Casselio, nėra teisinga, nes artimesni to dalyko tyrinėjimai [37] parodė, kad mainų ūkio rutuliojimasis yra ėjęs visados kartu su pinigų vartojimu; jokio bent kiek išsiplėtusio mainų ūkio nėra buvę be pinigų. Todėl ir Casselis, atmesdamas vertės teoriją, sąmoningai ir tiesioginai mainoūkiškų tyrinėjimų pagridan deda kainą — mainomuosius vertinimus, kuriuos laiko kaipo duotus, jų atsiradimo ir psichologinio pamatavimo nebetyrinėja.

Kainų problemos sprendimo pagrindu Casselis ima trūkumo (Knappheit) principą [38], kurio uždavinys tokiame ūkyje, kur ne kiekvieni paklausai gali būti patenkinti", atitinkamu būdu susiaurinti paklausus. Jeigu kuriai nors prekei susidarė kaina, tai bus tik tie paklausai patenkinti, kurie pasiryžę yra sumokėti tą kainą. Tuo būdu gali įvykti paklausų ir pasiūlų pusiausvyra.

Trūkumo principas, kaipo priemonių nepriteklius reikmenėms patenkinti, sudaro kiekvienos ūkio firmos pagrindinį faktą — tai yra visuotinis kainų susidarymo principas.

Casselio kainų susidarymo analizas eina tokiu keliu. Jis visų pirmiausia ima suprastintą atsitikimą tardamas, kad vartojamų gėrybių pasiūlai yra žinomi (duoti) ir kad vartotojų piniginės pajamos nustatytos. Tuomet, esant tam tikroms vartojamų gėrybių kainoms, kiekvienas vartotojas saviškai elgsis pirkdamas vienos ar kitos gėrybės didesnį ar mažesnį kiekį. Tuo būdu nusistato bendri kiekvienos vartojamos gėrybės paklausai. Šie

---

[36] Žiūr *Gustav Cassel.* Grundgedanken der theoretischen Oekonomie Vier Vorlesungen. 2 unveränderte Auflage. Leipzig. A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung. 1928 m. pusl. 24.

[37] Tokią savo nuomonę Casselis paremia tyrinėjimais *Ridgeway:* Origin of metallic currency and weight standards. Cambridge 1892.

[38] Žiūr. *G. Casselio* jau cit. Theoretische Socialökonomie, 74 pusl. ir kit

paklausai, esant pusiausvyrai, turi būti lygūs pasiūlams. Ir tokių sąlygų arba lygčių yra tiek, kiek yra vartojamų gėrybių, ir tų sąlygų pakanka nustatyti kainoms. Kadangi bet kurios gėrybės paklausai pareina ne tik nuo tos pačios gėrybės kainos, bet ligi tam tikro laipsnio ir nuo visų kitų gėrybių kainų, tai kainos problemos negalima išspręsti nustatant kiekvienos gėrybės kainos atskirai, kad jos ta kaina taip aprėžtų paklausus, kad šieji susiderintų su pasiūlais.

Rutuliodamas toliau savo kainos susidarymo analizą Casselis atmeta prielaidą, kad vartojamų gėrybių pasiūlai yra duoti, ir nagrinėja tą atvejį, kada prekės tenka gamintis. Tuomet jau nėra absoliutinio vartojamų gėrybių trūkumo, vietoje jų atsiranda vadinamųjų elementarinių gamybos priemonių (žemės, gamtos medžiagų, darbo ir kapitalo) trūkumas. Sakykime, kad tų elementarinių gamybos priemonių yra aprėžtas kiekis. Tuomet jų trūkumas būtų absoliutinis, ir jiems būtų pritaikomas trūkumo principas. Dabar jau vartojamų gėrybių paklausai reikštų netiesioginius elementarinių gamybos priemonių paklausus, ir kainų problema galima spręsti remiantis trūkumo principu, kaip kad pirmiau buvo pažymėta.

Atmetus prielaidą, kad elementarinių gamybos priemonių kainos yra duotos, ir tariant, kad žinoma yra, kiek kurio tų faktorių reikalinga, kad pagamintų kiekvienos vartojamos gėrybės vienetą, galima bus išskaičiuoti vartojamų gėrybių kainos. Vartotojai tuomet gali nustatyti savo paklausus, ir tada jau žinosime, kiek kurios vartojamos gėrybės bus reikalaujama. Iš to jau galima nustatyti ir elementarinių gamybos faktorių reikalingus vartojamoms gėrybėms pagaminti kiekius. Dabar jau kiekvienos elementarinės gamybos priemonės paklausai bus lygūs pasiūlams. Tuo būdu gauname tiek lygčių, kiek nežinomų — būtent, kiek elementarinių gamybos faktorių. O to jau pakanka kainoms nustatyti. Tuo būdu nustatoma visa lygčių sistema, ir problema laikoma išspręsta, nes ir atskirų prekių kainos žinomos, o dėliai to ir jų paklausai. Taip pat žinome, kaip pritaikomi įvairūs gamybos faktoriai [39].

Casselis konstruuodamas savo lygčių sistemą nustato, kad kiekvieno produkto kaina žinoma, jei žinomos reikalingų jam pa-

[39] Žiūr. *G. Casselio* pirm. cit. „Grundgedanken der theoretischen Oekonomie" 46—50 pusl.

gaminti gamybos faktorių kainos. Bet jis pripažįsta, kad tikrumoje yra visa eilė iš tos taisyklės išimčių. Čia tenka nurodyti dvi svarbiausias: pirmoji, kai įvairiose paklausams patenkinti reikalingose verslamonėse įvairūs yra gamybos kaštai, ir antroji, kai įvyksta reliatyvinių gamybos faktorių kiekių pasikeitimai tų gėrybių, kurios reikalingos joms pagaminti. Abejais tais atvejais vieno trūkumo principo nepakanka kainų problemai išspręsti. Tam tikslui tenka naudotis betarpiškai iš bendro ūkiško principo išvestais principais — diferenciniu ir substitucijos principais.

Diferencinis principas reikalauja, kad produkto kaina atitiktų aukščiausius tos verslamonės kaštus, kuri reikalinga dar paklausams patenkinti. Mažesnėmis išlaidomis dirbančios verslamonės tuomet gauna diferencinę naudą, kuri turi savo kainą, rentą ir kuri išlygina įvairių verslamonių kaštus. Substitucijos principas reikalauja, kad, vartojant nevienodą įvairių gamybos faktorių sudėtį, prie kurios gaminamas tam tikras produktas, būtų parinkta tokia sudėtis, kuri sudarytų minimalines gamybos išlaidas. Šie principai — diferencinis ir substitucijos — modifikuoja pagrindinį trūkumo principą, bet nepakeičia jo. Tuo būdu pagaliau kainas nustato priemonių trūkumas reikmenėms patenkinti sąryšyje su jų intensyvumu[40].

Casselis nesitenkina nustatęs kainos susidarymo dėsnius. Jis stengiasi išreikšti vidujinę kainų susidarymo proceso pareinomumą matematikos formulomis — tam tikromis lygčių sistemomis, kurios parodo pasiūlų ir paklausų iš vienos pusės ir kainų iš antros funkcionalinį pareinamumą[41].

Santykis tarp paklausų ir kainos išreiškiamas taip:

$$N_1 = F_1 (p_1 \ldots p_n)$$
$$N_2 = F_2 (p_1 \ldots p_n)$$
$$\ldots\ldots\ldots$$
$$Nn = Fn (p_1 \ldots p_n)$$

Tuo išreiškiama, kad įvairių n gėrybių klausiami kiekiai sudaro tų gėrybių n kainų įvairias funkcijas, vadinasi, klausiamas 1. gerybės (N.) kiekis yra tam tikra kainų p.... p_n funkcija,

[40] Žiūr. *G. Casselio.* Theoret. Socialökonomie. § 13 — Supplementäre Principien der Preisbildung, p 83—93.

[41] Žiūr. ten pat V Kap. Der Mechanismus der Preisbildung. Das Gleichgewicht auf Grund des Princips der Knappheit (16 §), p. 115—129.

F_1 (p.... p_n), klausiamas 2 gėrybės kiekis (N_2) yra tam tikra kainų p... p_n kita funkcija, F_2 (p... p_n) ir t. t., klausiamas n gėrybių kiekis tam tikra kainų p... p_n paskutinė funkcija Fn (p... p_n). Čia matome išreikštą klausiamų kiekių pareinamumą nuo kainų, paklausai suprantami ne kaipo grynai kiekinė sąvoka, bet kaipo santykinė sąvoka, kaipo santykis tarp kiekio ir kainos. Be to, gėrybės paklausų pareinamumas ne tik nuo jos kainos, bet ir visų gėrybių kainų. Lygtis $N_1 = F_1$ (p... p_n) sako, kad klausiamas 1 gėrybes kiekis gali kisti, kai kuriuo nors būdu pasikeičia bet kurių apskritai klausiamų n gėrybių kainos, o ne tik kai pasikeičia tik šios klausiamos prekės kaina p_1. Gali, sakysime, spaudinių, knygų ar laikraščių klausiamas kiekis kristi ne tik, kai spaudinių kainos kyla, bet ir kai kyla kainos duonos, ir atvirkščiai, klausiamas duonos kiekis gali palikti tas pats, nors jos kaina ir pakiltų, nes užuot susiaurinus duonos paklausus, bus susiaurinti kitų prekių paklausai.

Šį pareinamumą mes galime taip vaizduotis: esant tam tikroms kainoms (p... p_n) ir tuo pat tam tikriems kainų santykiams arba tam tikrai kainų sistemai, klausėjas esti pasiryžęs imti tam tikrą kiekį kiekvienos gėrybės — padalina savo piniginę atsargą įvairioms gėrybėms įsigyti ir teperka jų griežtai nustatytus santykinius kiekius. Tuo būdu kiekvienos gėrybės įgyjamas tam tikras bendras kiekis N.... ir visų gėrybių N... Nn kiekis. Šie kiekiai kinta kartu su kainomis, vadinasi, kai bet kurios kainos pasikeičia, taigi, kainų sistema kinta bei kuriuo savo sąnariu, tai gali pasikeisti ne visi vienkart kiekiai, bet, pagal aplinkybes, tik vienas ar kitas kiekis. Kiekių santykiai arba kiekių sistema kinta kartu su kainų santykiu arba kainų sistema.

Tuo būdu apibūdinama paklausai ir pareinamumas tarp paklausų ir kainos. Priešingai paklausams pasiūlai visų pirma gali būti atvaizduoti paprasčiau tik kaipo kiekinis santykis. Pasiūluose daugeliu atveju atsitinka, jog tikroje prekyvietėje, kuriai gaminama gėrybė, tam tikras kiekis siūlomas neatsižvelgiant į kainą, už kurią jis gali būti parduotas. Kadangi šių laikų darbo pasidalinimo visuomenėje su išsiskleidusiais mainais, kiekvienas gamintojas gamina gėrybes, kurios jam pačiam visiškai nebereikalingos arba tik labai mažas jų kiekis, prekyvietėje visados esti tam tikras kiekis, kurį nori parduoti bet kuria kaina. To dėliai čia visų pirma tenka indentifikuoti pasiūlus su siūlomų

kiekiu, paliekant jų pareinamumą nuo kainos. Tuomet tenka nustatyti tik pasiūlų, t. y. siūlomų kiekių santykį su paklausais. Kadangi šiuo atveju siūlomi kiekiai turi būti parduoti neatsižvelgiant į kainas, tai išeina, kad pusiausvyros būklėje visas pasiūlų kiekis turi būti perleistas, ir, vadinasi, siūlomas kiekis turi būti tolygus klausiamam kiekiui, siūlomi kiekiai turi būti lygūs klausiamiems. Taigi.

$$A_1 = N_1$$
$$A_2 = N_2$$
$$\cdots\cdots\cdots$$
$$A_n = N_n$$

Vadinasi: bendras 1 gėrybės kiekis, kuris norima parduoti, N_1, yra ir klausiamas; jis negali būti nei didesnis ir nei mažesnis kaip siūlomas, tai yra, prekyvietėje esamas 1 gėrybės kiekis, A_1, bet turi būti jam lygus, $A_1 = N_1$. Ir bendras 2 gėrybės kiekis, kuris norima parduoti arba yra klausiamas, N_2, nebegali būti didesnis ar mažesnis, kaip kad esamas prekyvietėje kiekis ir siūlomas gėrybės kiekis, A_2 bet turi būti jam lygus $A_2 = N$ ir t. t. $A_3 = N_2$ ligi $N_n = N_n$. Šie tikri klausiami kiekiai turi tam tikras kainas arba tam tikrą kainų sistemą kaipo prielaidą. Šie kiekiai bus tik tuomet norimi pirkti, kai visų gėrybių kainos, kurios, apskritai, dar perkamos ar klausiamos, bus tam tikro aukščio ir tuo pat tam tikrame vienas su kitu santykyje. Šį kainų aukštį arba tam tikrą kainų santykį nustatys šios lygtys:

$$F_1 (p_1 \ldots p_n) = A_1$$
$$F_2 (p_1 \ldots p_n) = A_2$$
$$\cdots\cdots\cdots$$
$$F_n (p_1 \ldots p_n) = A_n$$

Klausiami n įvairių gėrybių kiekiai $N_1 \ldots N$ kinta kartu su šių gėrybių n kainomis, $p \ldots p_n$, tuo būdu, kaip tat išsireiškia tose n funkcijose $F_1 \ldots F_n$. Tam tikros vertės $p \ldots p_n$ atitinka tam tikras vertes $N_1 \ldots N_n$, ir atvirkščiai, tam tikros vertės $N_1 \ldots N_n$ atitinka tam tikras vertės $p_1 \ldots p_n$ Jei vertės $N_1 \ldots N_n$ esti duotos ta sąlyga, kad jos turi atitikti esamiems prekyvietėje ir siūlomiems kiekiams gėrybių 1... n, tai jos turi būti lygios šioms vertėms, tuomet galime paklausų lygtyse vietoje kintamų $N_1 \ldots N_n$ pastatyti duotas $A_1 \ldots A_n$ vertes. Čia gaunam e n lygčių su n nežinomų, n gėrybių $p_1 \ldots p_n$ kainų. Tuo būdu

ir ta kaina dabar jau yra nustatyta. Tai yra ta kaina, kuriai esant kaip tik bendrai norima pirkti tiek kiekvienos rūšies gėrybių, kiek yra prekyvietėje ir kiek siūlyma.

Betgi čia reikalinga yra dar viena tam tikra prielaida, būtent, kad paklausų funkcijos nepareitų viena nuo kitos. Gali, pavyzdžiui, būti, kad kylant tam tikros gėrybės arba tam tikros gėrybių grupės kainai aprėžiami ne šios gėrybės arba gėrybių grupės paklausai, bet kitos gėrybės ar gėrybių grupės paklausai kaip tik tuo būdu, kad jos arba jų paklausams visados kaip tik rezervuojamos pinigų liekanos, kurios dar paliekti prisipirkus kitos gėrybės arba kitų gėrybių vienodai lygiame kiekyje. Tuomet tų gėrybių ar gėrybių grupės kainų santykis galėtų būti visiškai įnoringas, būtų visados perkami lygūs kiekiai, taipo pat įvairiomis kainomis. Betgi tatai būtų beveik praktiškai negalima išimtis. Berods praktiškai gali lengvai atsitikti, kad įvairių gėrybių kurio nors asmens paklausai svyruoja su kainomis tuo būdu, kad kiekiai, kurie kurios nors gėrybės klausiami, visados pareina nuo kainos ir kiekio kitos gėrybės, kuri vienkart perkama, taigi kurios nors gėrybės paklausai pareina nuo kitos gėrybės paklausų, betgi visiškai negalimas yra daiktas, kad bendri kurios nors gėrybių paklausai vienašališkai pareitų nuo kitos gėrybės bendrų paklausų, kad jei kurios gėrybės kainos kyla, tai ir kainos kitos gėrybes lygiai tiek pat turėtų kristi dėl to, kad ten perkami pakilusiomis kainomis lygūs kiekiai, tai ir čia turėtų būti perkami lygūs kiekiai. Negalima tarti, kad didelėje prekyvietėje visų klausėjų paklausai lygiai šiuo ypatingu būdu įvairuotų, kad vienos gėrybės kainos pakilimas lygiai tiek pat aprėžtų kitus tam tikros gėrybės paklausus.

Norėdami apimti ir tą atsitikimą, kad siūlomas gėrybės kiekis, nuo kurios kainos arba eventualiai ir nuo kitų gėrybių kainų pareina, tai pasiūlus galime atvaizduoti kaip ir paklausus, kaipo kainos funkciją. Įvairių gėrybių pasiūlus arba santykį tarp siūlomo kiekio ir kainos tuomet išreikšti šiomis lygtimis:

$$A_1 = F_1'(p_1 \ldots p_n)$$
$$A_2 = F_2'(p_1 \ldots p_n)$$
$$\ldots\ldots\ldots$$
$$A_n = F_n'(p_n \ldots p_n)$$

Kai dabar siūlomi kiekiai galimai privalo atitikti klausiamus, tai turi tikti šios lygtys.

$$F_1'(p_1 \ldots p_n) = F_1(p_1 \ldots p_n).$$
$$F_2'(p_1 \ldots p_n) = F_2(p_1 \ldots p_n).$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$F_n'(p_1 \ldots p_n) = F_n(p_1 \ldots p_n).$$

Vadinasi, tik kai kainos $p_1 \ldots p_n$ esti tam tikro dydžio ir tam tikro santykio, visados siūlomi tie patys įvarių gėrybių kiekiai kaip ir klausiami. Tuo būdu ir čia mes gauname n lygčių su n nežinomų, taip kad ir juos galima laikyti nustatytais.

Praktikoje gali būti atsitikimas, kad aktualinėje prekyvietėje siūlomi kiekiai pareina nuo kainų, tuomet kai ateityje laukiama aukštesnių kainų (spekuliacijos laikais). Tuomet susilaikoma nuo pasiūlų esant žemesnėms kainoms. Bet ir šiuo atveju turime reikalo paprastai ne su tam tikra paklausų kintamybe pareinamai nuo kainų pasikeitimo, bet su tuo, kad arba iš anksto tam tikras kiekis paliekamas ateities prekyvietei, taigi bus vėl tam tikras kiekis esamos atsargos siūlomas aktualinėje prekyvietėje, arba su tuo, kad žemiau tam tikros kainos apskritai nebus siūlomos, iš ko atsiras žemoji kainų susidarymo riba. Tuo atveju aktualinę, dabartinę ir ateities prekyvietę galima vaizduotis kaip vieną prekyvietę su tam tikrais bendrais pasiūlais, kuriuos sudaro dabar esamas ateityje laukiamas gėrybės kiekis.

Pasiūlų kiekių pareinamumas nuo kainos įgauna realinės reikšmės kainoms susidaryti tik tuo atveju, kai eina kalba dėl gėrybės, kurios paklausai pareina nuo kitų mainomųjų gėrybių pritaikymo su tam tikromis kainomis kaipo „kaštais“. Šiuo atveju gėrybių paklausai visų pirmiausia pareina nuo ateities. Tačiau ne tiesioginai, bet kaipo linkmė, ir dabartinei prekyvietei nuo gėrybės kainos dvejopu atžvilgiu, būtent, techniškai reikalingų kaštų gėrybių kiekių toms gėrybėms pagaminti atžvilgiu ir jų kainų atžvilgiu. Tokios gėrybės kaina turi būti bent tokio aukščio, jei norima, kad ji vėl atsirastų prekyvietėje, kad ji padengtų kaštus, t. y. būtų lygi kaštinių gėrybių kiekių kainoms, kurios buvo reikalingos gamybai. Jei to aukščio ji nebepatiekia, tai siūlomi kiekiai sukcesyviškai mažėja su išsipardavimu prakyvietėse arba apskritai pardavimas sustabdomas. Pa-

starasis įvyksta, kai kaštų kainomis apskritai neklausiama arba klausiama tokis mažas kiekis, kad gamyba nebeišsimoka del techniškų sumetimų. Paprastai nuolatinis siūlomo kiekio mažinimas vedą į kainų kilimą, ligi bus pasiekta kaštų aukščio, nors ir klausiamas ir siūlomas kiekis mažesnis esti kaip pirmiau. Kaina, prašokanti kaštų aukšti, turės, atvirkščiai, vesti į nuolatinį siūlomo kiekio padidėjimą kitose prekyvietėse, kuris vėl turės nuspausti kainą. Siūlomas kiekis taip reguliuojasi, kad jis pagaliau turi atitikti klausiamą kiekį.

Siūlomo kiekio pareinamumas nuo kainos tuo būdu yra labai paprastas. Nesti taip, kad siūlomas kiekis tam tikru santykiu įvairuotų su kaina, mažėtų ar didėtų, bet jis išnyksta esant kainai mažesnei kaip gamybos kaštai, ir jis kyla kainai pakilus aukščiau dydžio pagal gamybos išplėtimo techniškus galimumus. Reprodukuojamų gėrybių kaina pareina visiškai nuo reikalingų reprodukcijai kaštų gėrybių kiekių ir jų kainų. Šie kiekiai pirmoje eilėje pareina nuo techniškų aplinkybių nustatomų dydžių, ir kaipo toki neišaiškinami mainų santykiais. Netiesioginiai jie pagal aplinkybes esti reprodukuotinos gėrybės paklausų nustatomi dydžiai, ligi šieji nulemia gamybos išplėtimą. Šis gi vėl pareina nuo reikalingų kaštų kiekių. Paklausų įtaka ir tuo pat galimo gamybos išsiplėtimo į kaštų gėrybių kiekius yra taip pat technikos problema. Kiltų klausimas, kas nustato kaštų gėrybių kainas. Čia, žinoma, tenka turėti galvoje ne pritaikymą tokių gėrybių, kurioms pačioms gaminti reikalinga kitų prekių su tam tikromis kainomis, bet dėl kainų „paskutinių" kaštų gerybių.

To nereikia suprasti technikos prasme. „Paskutinėmis" kaštų gėrybėmis kainų susidarymo mechanizme tenka vadinti ne tas gėrybes, kurios techniškai nebegali būti gaminamos, bet gėrybes, kurių pasiūlų kiekiai prekyvietėje pareina ne nuo kitų gėrybių tam tikro santykio sunaudojimo, ne pagal norą gali būti dauginamos ar mažinamos pritaikant kitas gėrybes. Kaipo „paskutinės" gėrybės, „pirmykščios gamybos priemonės" technikos prasme, tėra gamtos gėrybės pirmykštėje būklėje, kurios paprastai esti surištos su dirva ir žeme. Greta su dirva priimta laikyti „pirmykšte gamybos priemone" ir žmogaus darbą. Betgi kaip tik tokiam supratimui darbo jėga netinka, nes ją galima „gaminti" pritaikant kitas gėrybes. Prekyvietėje siū-

lomas kiekis dėl to pareina nuo pritaikymo kitų kaštų gėrybių tuo būdu, kad tam tikram jų pritaikymui atitinka tam tikri darbo jėgos pasiūlai, šis esti tam tikrame santykyje su anuo pritaikymu ir pagal norą tam tikrame santykyje su anuo pritaikymu gali pakilti ar sumažėti. Kas kita vėl yra su kapitalu. Šis paprastai nelaikomas pirmykšte gamybos priemone, nes jis, matyt, gali būti pagal norą dauginamas atatinkamu kitų gėrybių suvartojimu. Bet pasiūlų padidinimas reikalauja dar ir kažin ko kita, ką vadiname taupymu, ir nepareina vėlgi nuo kitų gėrybių pritaikymo, kurios turi kainą.

Šia prasme paskutinės kaštų gėrybės arba paskutiniai faktoriai sutampa su gamybos faktoriais, nesuprantant gamybos techniška prasme, kaipo gėrybių perdirbimo ir pagaminimo, bet tik tai, nuo ko pareina patiekimas prekyvietei, pasiūlai, kad pagal aplinkybes g a l i būti suvesta į technišką pritaikymą, ir ne visados t i k į technišką pritaikymą suvedama. Taigi čia turimos galvoje gėrybės, kurios patiekiamos prekyvietei ir kurių patiekti į prekyvietę ar siūlomi kiekiai nepareina nuo pritaikymo kitų gėrybių, turinčių tam tikras kainas. Taigi, čia neturime jokio ryšio tarp pasiūlų ir tokių gėrybių kainos iš vienos pusės ir kitų gėrybių kainų iš antros, kad galima būtų kalbėti dėl atitinkamo anų ir šių kitų gėrybių kainų, čia svarbu yra nustatyti, nuo ko pareina kainos tų gėrybių, nuo kurių pagaliau pareina kainos visų kitų gėrybių, kiek jos apskritai yra reprodukuojamos.

Čia mes atsiduriame vėl toje pačioje būklėje, kaip ir nustatydami apskritai gėrybių kainas esant duotiems pasiūlams arba duotiems pasiūlų kiekiams aktualinėje prekyvietėje. Jei mes tarsime, kad tam tikri paskutinių kaštų gėrybių kiekiai, žemės, kapitalo ir darbo patiekiami į prekyvietę, kurie visi arba kiek galint didesnės dalys kiekių norima parduoti, kuriuos nori parleisti neatsižvelgiant į kainas, tuomet ir klausiami kiekiai bus duoti su jų paklausų funkcijų kainomis, t. y. bus išspręsta, kiek klausėjai už tuos kiekius nori mokėti iš viso ir kaip tas, ką jie iš viso nori mokėti, pasidalina tarp atskirų paskutinių kaštų gėrybių rūšių. Tatai mes galime išreikšti analogiška lygčių sistema, kaip kad pirmiau padarėme, tik tuo skirtumu, kad vietoje gėrybių paklausų, kurios betarpiškai norimos, išeina aikštėn paskutinių kaštų gėrybių arba kaštų fak-

torių (žaliavos) paklausai, kurie reikalingi jų gamybai, ir vietoje tiesioginai klausiamų gėrybių pasiūlų bus šių kaštų gėrybių pasiūlai (siūlomas kiekis) ir pagaliau vietoje tiesiog norimų gėrybių kainų ($p_1 \ldots p_n$) turėsime šių kaštų gėrybių kainas ($q_1 \ldots q_r$).

Taigi:
$$N'_1 = F_1(q_1 \ldots q_r) = R_1$$
$$N'_2 = F_2(q_1 \ldots q_r) = R_2$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$N'_r = F_r(q_1 \ldots q_r) = R_r$$

Darbar paskutinių kaštų gėrybių paklausų funkcijos, kaip ir apskritai kaštų gėrybių paklausų funkcijos, nėra tiesioginai duotos funkcijos, bet funkcijos, kurios pareina iš vienos pusės nuo produktų kainų ir iš antros pusės nuo jų gamybai reikalingų kaštų gėrybių kiekių. I-os kaštų gėrybės paklausų funkcija pareina nuo kainų įvairių produktų, kurie tam tikroje proporcijoje turi būti vartojami jų gamybai, kadangi nuo šių kainų pareina šių įvairių produktų kainos ir, žinoma, jos pareina toliau nuo įvairių proporcijų, kurios reikalingos tų įvairių produktų gamybai, nes nuo didesnio ar mažesnio kaštų gėrybių proporcinio kiekio, kuris reikalingas yra norimo produkto vienetos gamybai, pareina santykis, kuriame produkto paklausai esti su reikalingų jiems pagaminti gamybos priemonių paklausais. Tuo pat būdu 2 kaštų gėrybės paklausų funkcija pareina nuo kainų įvairių produktų, kurių gamybai tam tikroje proporcijoje ji turi būti vartojama ir taip pat pareina nuo tos proporcijos dydžio ir t.t. Taigi reikalinga, kad gamybos priemonių pasiūlai išsireikštų tokioje pasiūlų proporcijoje, kuri tiesioginai norimų gėrybių gamybai techniškai reikalinga, ir tokiame įvairių proporcinių dalių dydyje, kurie reikalingi gamybai ir paklausams atitinkamiems pasiūlams įvairių norimų produktų, ir taipo pat produktų kainos suprasti ir atvaizduoti kaipo kainų sumos gamybai reikalingų gamybos priemonių kiekių.

Jei mes pažymėsime reikalingus tiesioginai klausiamos 1 gėrybės vieneto gamybai paimtus kiekius ir gamybos priemones $a_{11}, a_{12} \ldots a_{1r}; a_{21}, a_{22} \ldots a_{2r}$ ir t.t., ir gerybės gamybai reikalingus kiekius $a_{n1}, a_{n2} \ldots a_{nr}$, tuomet betarpiškai klausiamų n gėrybių kainos susidarys kaipo kainų sumos reikalingų ga-

mybai jų gamybos priemonių, padaugintų iš tų gamybos priemonių kiekių, reikalingų vieno vieneto gamybai — tuo būdu:

$$p_{11} = a_{11} \times q_1 + a_{12} \times q_2 + \ldots q_{1r} \times q_v$$
$$p_{21} = a_{21} \times q_2 + a_{22} \times q_2 + \ldots a_{2r} \times q_r$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$p_n = a_{n1} \times q_1 + a_{2n} \times q_2 + \ldots a_{nr} \times q_r$$

toliau siūlomi ir atitinką tuo pat klausiamiems gėrybių kiekiams kaipo kombinacijų kiekiai įvairių gamybos premonių atrodys taip:

$$A_1 = a_{11} A_1 + a_{12} A_1 + \ldots . a_{1r} A_1$$
$$A_2 = a_{21} A_2 + a_{22} A_2 + \ldots . a_{2r} A_2$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$A_n = a_{n1} A_n + a_{n2} A_n + \ldots . a_{nr} A_r$$

ir įvairių gamybos priemonių kiekiai išreiškiami tokiais daliniais kiekiais:

$$R_1 = a_{11} A_1 + a_{21} A_2 + \ldots . a_{n1} A_n$$
$$R_2 = a_{12} A_1 + a_{22} A_2 + \ldots . a_{n2} A_n$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$R_r = a_{1r} A_1 + a_{2r} A_2 + \ldots . a_{nr} A_n.$$

Kadangi dabar klausiami tiesioginai norimų pirkti gėrybių kiekiai sudaro jų kainų funkcijas, ir šios funkcijos gamybos priemonių kainų, tuo pat netiesioginai yra ir gamybos priemonių kainų funkcijos, tai galime išreikšti siūlomo klausiamam kiekiui atitinkamą kaipo gamybos priemonių kainų funkciją, $q_1 \ldots qr$. Tuo būdu gauname r lygčių su r nežinomais, kuo nustatomos gamybos priemonių kainos, ir sąryšyje su kitomis lygtimis ir produktų kainos.

Čia siūlomi gamybos priemonių kiekiai $R_1 \ldots Rn$ visų pirmiausia priimti kaipo duoti. Jei mes panagrinėsme taip pat ir atsitikimą, kai siūlomi gamybos priemonių arba kaštų gėrybių kiekiai patys pareina nuo jų kainų, tai tą galėsime išreikšti tuo būdu, kad vietoje siūlomų gamybos priemonių kiekių pastatysime funkcijas, kurios išreiškia tų kiekių pareinomumo santykį nuo kainų $q_1 \ldots qr$, taigi:

$$R_1 = F''_1 (q_1 \ldots . q_r)$$
$$R_2 = F''_2 (q_1 \ldots . q_r)$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$R_r = F''_v (q_1 \ldots . q_r)$$

Lygčių sistemos nustatomybėje dėl to niekas nepasikeičia, nes mes turime tas pačias nežinomas q_1 . . q_r ir tokį pat lygčių skaičių.

Tuo būdu gamybos kaštų įstatymas tiksliai esti išreiškiamas. Čia pasirodo, kad negalima sakyti — nei kad produktų kainos vienašališkai pareina nuo gamybos priemonių kainų, nei kad gamybos priemonių kainos vienašališkai pareina nuo produktų kainų, bet kad abu: ir produktų kainos ir gamybos priemonių kainos pareina savitarpinai vienos nuo kitų — vienkart vienos kitų nustatomos.

Toliau pasirodo, kad kaštų įstatymas nėra savarankiškas, nepriklausomai priešpastatomas kainų nustatymo įstatymui, bet tik ypatinga pasiūlų ir paklausų įstatymo forma. Ir čia kainos nustatomos pasiūlų ir paklausų santykių, bet ne tuo būdu, kad gėrybių paklausai betarpiškai stovėtų prieš tų gėrybių pasiūlus, bet tuo būdu, kad gėrybių paklausai stovi prieš kitų gėrybių paklausus, kurių pritaikymu anos betarpiškai klausiamos prekės „produkuojamos", taigi, kainos nustatomos santykiu tarp tiesioginai norimų gėrybių paklausų iš vienos pusės ir pasiūlų gamybos priemonių, kurios reikalingos yra tų gėrybių gamybai tam tikruose techniškuose kiekių santykiuose, iš antros pusės ir techniškų kiekių santykių. Problema, kurią tenka spręsti formuluojant kaštų įstatymą, susidaro iš to, kad tenka nustatyti tiesioginai norimų gėrybių paklausai, vietoje tiesioginių tų gėrybių pasiūlų, pasiūlais tų gamybos priemonių, kurios reikalingos esti gamybai tam tikrame kiekių santykyje, ir tais kiekių santykiais tiksliai nustatomo pareinamumo saryšio.

Toliau tenka pastebėti, kad Casselio kainų įstatymas liečia ne substancialinius ir ne kauzalinius saryšius, bet funkcionalinio pareinamumo įstatymus. Šie įstatymai nieko nesako, nekalbant apie techniško produktingumo dydžių įtakos reikšmę, kuri reikalinga gamybai ir priimama kaipo duota konstantinė („technikos koeficientas"), dėl substancialinio pareinamumo tarp gėrybių kiekių ir kainų, ir jos nieko nesako dėl kauzalinio pareinamumo tarp įvairių faktorių, kurie vaidina kainų susidaryme tam tikrą vaidmenį.

Pavyzdžiui, tuo dar nieko nepasakyta, kad gėrybės kaina atitinka gamybos priemonės technišką kiekį, kuris reikalingas

jos gamybai, taipo pat nieko nepasakyta, kad gėrybės kaina yra kauzalinis noro arba paklausų padarinys, arba pasiūlai tam tikro gėrybės kiekio, arba būtinumo suvartoti privalomai tam tikrą gamybos priemonės kiekį, kaipo pirmeinanti priežastis. Visa tai vienodai gali būti ir priežastis ir padarinys arba praktikoje gali būti traktuojama tai priežastis tai padarinys. Šie įstatymai tepasako, kad tam tikrus pasiūlų ir paklausų santykius, taipo pat techniškas gamybos sąlygas atitinka tam tikra kaina, kad tam tikri pasiūlų ir paklausų santykiai tegali būti esant tam tikroms kainoms, ir čia paliekti visiškai neišspręsta, kuris faktorius tikrenybėje esti priežastis, kuris padarinys. Esant įvairioms sąlygoms vienas faktorius gali pasireikšti tai kaipo priežastis, tai kaipo padarinys, ir atvirkščiai gali būti, pavyzdžiui, nustatytos kainos ir tuomet jos veikia kaipo priežastis susidarant tam tikriems pasiūlų ir paklausų santykiams, kas pasireiškia kaipo padarinys, arba santykis tarp pasiūlų ir paklausų gali pasikeisti, ir tuomet tas veikia kaipo priežastis, o tam tikra kaina pasireiškia kaipo padarinys.

Mes radome tris kainą nustatančius faktorius: paklausus kaipo funkcionalinį sąryšį tarp tam tikro ieškomo pirkti kiekio ir kainos, už kurią turi būti tas kiekis nupirktas, arba kaipo kiekį, kuris tam tikra kaina ieškomas pirkti; paskui pasiūlus, taipo pat kaipo funkcionalinį sąryšį tarp tam tikro norimo parduoti kiekio ir jo kainos, arba kaipo kiekį, kuris esant tam tikrai kainai norimas parduoti, arba tiesiog kaipo prekyvietėje patiektą kiekį; galop kiekius kitų gėrybių, kurios turi būti suvartotos, kad įgalintų patiekti prekyvietei tiesioginai klausiamas kiekis.

Pirmoji faktorių grupė apima subjektyvinius kainos susidarymo elementus, antroji ir trečioji objektyvinius. Šie elementai ir sudaro paskutinius kainos sudarymo proceso elementus. Jie visi problemai turi vienodos reikšmės. Tuo būdu ir subjektyvinis ir objektyvinis elementas turi vienodai lygias teises.

Casselio mokslas kainos teorijoje, be abejojimo, yra naujas žingsnis pirmyn, nors patsai autorius savo pagrindinio veikalo „Theoretische Socialoekonomie“ įžangoje prisipažįsta, kad jo teorija turi trūkumų.

G. Casselio kainos teorija rado ir savo didelių entuziastų, ypač Vokietijoje, ir priešininkų. Rimtą jo mokslo kritiką duoda

Amonnas, iškeldamas ir gerąsias ir silpnąsias Casselio mokslo puses[42].

Amonnas prikiša Casselio kainų teorijai teleologiškumą. Bet autorius nuo to ir nesigina, pripažindamas, kad tam tikra prasme tikslingumo sąvoką vartoja ir gamtos moksluose, kada, pav., sako, kad širdies uždavinys yra varinėti kraują po kūną, o kvėpavimo uždavinys yra aprūpinimas kraujo deguoniu. Bet tokis tikslingumo sąvokos vartojimas nieko bendra neturi su metafizikos klausimu, ar gamtoje iš tikrųjų veikia teleologiškas principas[43].

Kai dėl Caselio kainų susidarymo lygčių sistemos, tai Amonnas randa jas tikromis, bet toli gražu neduodančiomis pilno kainų susidarymo vaizdo. Casselio lygtis tepasako, kad tarp kainos ir paklausų yra tam tikras matematiškai išreiškiamas pareinamumas, bet nieko nepasako dėl ypatingos to pareinamumo rūšies. Casselis parodo, kad pusiausvyros atveju galima nustatyti lygtis tarp visų kainų susidarymo faktorių, kur kaina būtų, kaipo nežinoma, bet jis neduoda net principo, kuriuo einant galima būtų nustatyti tas lygtis, kaip sudaryti tų lygčių sistema. Kainų susidarymo proceso atvaizdavimas nėra dar to proceso išaiškinimas. Norint išaiškinti pareinamumą tarp a ir b nepakanka dar žinoti, kad a yra tam tikrame pareinamume nuo b ar atvirkščiai, kad viena yra kitos funkcija, bet ir žinoti, kaip ir kuriuo būdu viena nuo kitos pareina. Konkrečiai sakant, čia reikėtų žinoti pobūdis, kuriuo paklausų funkcija pareina nuo kainų, taigi tų funkcijų forma.

Kiti Casselio kritikai eina dar toliau ir visiškai atmeta jo matematinį kainų susidarymo pagrindą[44].

F. Oppenheimerio teorija.

F. Oppenheimeris bando atgaivinti darbo vertės teoriją ir surišti ją su savo socialiniu idealu[45]. Jis laiko save klasiku

---

[42] Cassels System der Theoretischen Nationoloekonomie von Alfred Amon, straipsnis Archiv für. Socialw. und Socialpolitik, 51 Band, 1, 2 sąsiuv.

[43] Casselio Grundgedanken. 45—46 puusl.

[44] Žiūr. Die Casselschen Gleichungen und matematische Wirtschaftstheorie von Ewald Schams. Jahrbücher f. Nat. u Stat. 72 Band III Tol. 392 pusl, Casselio lygtis vadina tautologiomis. Tos pat nuomonės ir Oth. Spannas. Žiūr. jo „Die Haupttheorien". 1926 m. 171 pusl.

[45] Žiūr. *Franz Oppenheimer*, Theorie der reinen und politischen Oekonomie, V Aufl. Jena 1924 m. ir „Wert und Kapitalprofit, 1922 m.

ir Markso darbo tęsėju, ypačiai Ricardo, kuris skelbė, kad gerybių vertę nustato „darbo kiekis“. Pasak Oppenheimerio, Marksas į klasikų mokslą įnešė svarbią pataisą, skelbdamas, kad gėrybių vertę nustato „darbo ilgis“. Bet ir Markso teorija ne be klaidų ir prieštaravimų. Objektyvinę darbo vertės teoriją reikia iš naujo permatuoti, ir Oppenheimeris tatai daro siūlydamas savąją teoriją, pagal kurią gėrybių vertę nustato įdėto į jas „darbo vertė“. Jei klasikų teoriją galima pavadinti „darbo kiekio teorija“, tai jo teoriją reikėtų pavadinti „darbo vertės teorija“[46]. Klasikų mokslas sukosi rate: jie vienos gėrybės vertę išvesdavo iš kitų gėrybių vertės, būtent: gamybos kaštų. Jie nebepajėgė išspręsti kvalifikuoto darbo problemą, t. y. išaiškinti mažesnio kvalifikuoto darbo mainų faktą į didesnį paprastą darbą. Klasikams pavyko išaiškinti tik laisvai reprodukuojamų kainų susidarymą. Bet monopolinių gėrybių kainų sudarymą jie, pasak Oppenheimerio, paliko neišaiškinę.

Marksas tuos klasikų vertės ir kainos teorijos trūkumus pasistengė pašalinti, bet ne visus. Jam pavyko išvengti užburto rato konstruuojant visuomeniškai reikalingo darbo laiko sąvoką, o kvalifikuotą darbą suvesti į didesnį paprasto darbo kiekį. Bet trečio klasikų teorijos trūkumo jam nepavyko pašalinti — Markso teorija apima tik laisvai reprodukuojamas gėrybes, bet neliečia monopolinių kainų susidarymo, todėl ir negali būti visuotine kainų sudarymo formula[47].

Ir Oppenheimeris, konstruuodamas savo teoriją, tikisi išvengsiąs ir klasikų užburto rato ir duosiąs vidutinę vertės formulą, kuri apimtų visus kainų susidarymo atvejus, būtent: a) laisvai reprodukuojamų paprastu darbu gėrybių, b) laisvai reprodukuojamų gėrybių nevienodos rūšies darbu ir c) monopolinių gėrybių.

Pirmąjį savo vertės sudarymo uždavinį Oppenheimeris bando apimti pirmąja savo vertės formula, kuri gėrybės vertę traktuoja kaipo gamintojo pajamų dalį. Antrąjį uždavinį sprendžia savo a n t r ą j a formula, pagal kurią gėrybės vertę nustato įdėto į ją darbo vertė.

---

[46] Žiūr. *Franz Oppenheimer*, Wert und Kapitalprofit, VII Aufl. Jena 1922, pusl. 74.

[47] Ten pat, 14 pusl.

Norint išaiškinti „statinės kainos“ dėsnius, reikia ištirti prekyvietės ir ūkio statikos arba pusiausvyros įstatymą. Tą įstatymą Oppenheimeris taip formuluoja: prekyvietės ūkio procesas, varžytynės turi tendencijos išlyginti visas pajamas [48]. Esant visų gamintojų lygioms pajamoms įvyksta prekyvietės pusiausvyra, ir gėrybių prekyvietės kainos atitinka jų „statines kainas“. „Tokius visų kainų santykius, kai nustoja veikusi konkurencija dėliai to, kad visų pajamos kiek galint išlyginamos, mes vadiname statiniu kainų santykiu, o kiekvieną iš tų kainų — statine produkto kaina“ [49].

Kapitalistiniame ūkyje iš tikrųjų įvairių gamintojų pajamos nėra venodos. Jos pareina 1) nuo asmeniškų gamintojo kvalifikacijų ir 2) didesnės ar mažesnės jo „monopolinės būklės“. Taigi ir prekyvietės ūkio pusiausvyra įvyksta ne tuomet, kai visų gamintojų pajamos matematiškai lygios, o tuomet, kai tos pajamos atitinka asmeniškas gamintojų kvalifikacijas ir jų santykius su monopolinėmis būklėmis. „Vidutinės gamintojo kvalifikacijos pajamas pavadinkime E: priedą (arba nepriteklių) už aukštesnę ar mažesnę kvalifikaciją pavadinkime ± q,o priedą ar nepriteklių dėl monopolinės būklės pavadinkime ± m“ (žiūr. jau cituotą Wert und Kapitalprofit. p. 45—46). Tuomet bet kurio gamintojo pajamas galima būt išreikšti tokia formula: E ± q ± m, kur E yra pastovus dydis. Atskiro gamintojo pajamas sudarys pastovus dydis E ± tam tikrą sumą už asmeniškas kvalifikacijas ir ± tam tikrą sumą (m), pareinančią nuo to asmens santykio su monopoline būkle. Išeinant iš šios formulos tenka skirti tris kainos sudarymo atvejus: 1) kai gamintojų pajamos yra lygios; 2) paskum pereiti į kainų susidarymą su kvalifikuotu darbu ir 3) monopoline būkle.

Įsivaizduokime „lygiąją visuomenę“, kur nėra jokių darbo kvalifikacijų ir atskirų jos narių monopolinės būklės. Esant tokiai būklei rasime absoliutinę naturalinę visų visuomenės narių lygybę, kai visi gamintojai dirba lygų darbo laiką, nes ir visų stropumas yra vienodas — ir statikoje jų visos pajamos lygios (žiūr. jau cit. Wert. u. Kapitalprofit. 51 pusl.). Kiekvienas visuomenės narys gauna vienodas metines pajamas — E, suprantant jas ne kaipo tam tikrą pinigų ar mai-

[48] Ten pat, 32 pusl.
[49] Ten pat, 35 pusl.

nomų gėrybių sumą, bet kaipo vartojamų gėrybių sumą. Pajamų lygybę rasime ir naturaliniame ir pinigų ūkyje, jei tai bus „lygiųjų visuomenė“. Naturaliniame ūkyje, kur produktai neturi mainomosios vertės ir gamintojų pajamos neišreiškiamos viena vieneta, vis viena pajamos bus lygios. Tai reiškia, kad visi tos visuomenės nariai kasmet vartos vienodas gėrybes: jų drabužiai, butas, papuošalai ir kit. d. bus vienos vertės. Šis lygiavertiškumas nereiškia dar jų mainovertės lygumo, nes mainų dar nėra. Ji nereiškia ir gėrybių „substancinio lygumo“, t. y. visiško vartojamų dalių tapatumo. Atskirų ūkio narių dalys, gaunamos kaipo pajamos, gali atsirasti iš įvairių verslų — medžioklės, žemės ūkio ir kt., be to, visi gamintojai gali laisvai pereiti nuo vieno verslo į kitą. Nežiūrint to, tų realinių gėrybių kiekiai, kuriuos gauna atskiri ūkiai, yra lygūs ir lygiagrečiai, nors substancialiniai ir nevienodi. Jie sudaro lygias vartojamų verčių mases. Nes esant lygioms kvalifikacijoms, kiekvienas, kuris vertintų kito pajamas aukščiau, kaip savo, lengvai galėtų gauti tokias pat pajamas, atitinkamai pakeitęs savo gamybą“ (Ziūrėk jau cit. Wert. u. Kapitalprofit. 52 pusl.).

Iš to Oppenheimeris daro tokią išvadą: „Visos pajamos yra lygiavertės dviem atžvilgiais: 1. pagal gamybos kaštus, nes jie sudaro vienodos darbo jėgos kvalifikacijos lygias išlaidas; 2. pagal subjektyvinę vertę, nes kiekviena pajama gali būti betarpiškai pakeista kita. Tiesa, kiekvienas individas subjektyviškai vertina gėrybes, sudarančias jo pajamas, aukščiau kaip kitų asmenų pajamos, bet tatai gali būti tik tuo atveju, jei visos „intersubjektyviniu“ atžvilgiu traktuojamos pajamos yra lygiagretės“. (Žiūr. „Wert. u. Kapitalprofit.“ 52—53 pusl.). Kitaip tariant, jei medžiotojas subjektyviai gaunamą mėsą ir aukščiau vertina, kaip duoną, kurią gamina žemdirbys, tai intersubjektyviniu atžvilgiu duoti duonos ir mėsos kiekiai yra lygiaverčiai.

Tą pat rasime „lygiųjų visuomenėje“ esant piniginiam ūkiui. Pinigų ūkyje „vartojamų verčių masės, sudarančios atskirų asmenų pajamas, taip pat yra lygiavertės, — objektyviniai, kaipo lygių darbo išlaidų vienodo ilgio, ir subjektyviniai, kaipo lygios subjektyvinės ir intersubjektyvinės vertės. Čią tą dvilypį lygumą matome dar aiškiau, kaip pirma, nes visos

pajamos turi lygią piniginę vertę. Naturaliniame ūkyje ta pajamų lygybė rėmėsi netvirtu pagrindu, apytikriai lygia atskirų ūkių materialine būkle. Piniginis ūkis turi „tikslesnį ir opesnį pajamų lygybės dydrodį, būtent atskirų gamintojų piniginių pajamų lygumą. Bet klaidinga būtų pinigines pajamas laikyti pačiomis pajamomis, — šias sudaro ne pinigai, bet realinė vartojamųjų gėrybių masė. Iš to, kas aukščiau išdėstyta, Oppenheimeris daro pirmą savo išvadą: „lygiųjų visuomenėje" visi gamintojai gauna lygias pajamas E, suprantant šiąja ne lygią mainoverčių sumą, o lygiavertę vartojamų gėrybių masę.

Remdamasis tokiu gamintojų pajamų supratimu Oppenheimeris nagrinėja ir „statinę kainą", arba produktų vertę. Jei kiekvienas gamintojas gauna vienodas pajamas, tai nesunku išskaičiuoti ir atskiro jo gaminamo produkto vertę. Tegu, sakysime, atskiras gamintojas per metus pagamina n produktų vienetų. Kad gautų per metus pajamas E, gamintojas parduodamas savo produktą privalo gauti iš kiekvieno jo vieneto pajamas lygias $\frac{E}{n}$. Jei kiekvieno produkto vieneto gamybos kaštus pažymėsime s, tai kiekvieno produkto vieneto vertę sudarys $S + \frac{E}{n}$, t. y. gamybos kaštai ± dalinys, padalinus metines gamintojo pajamas iš gaminamo per metus produktų kiekio (žiūr. Wert. u. Kapitalprofit. 55 p.). Suprastinimo dėliai, sakysime, kad gamybos kaštai (S) lygūs nuliui, t. y. kad produktui pagaminti reikalingas tik gyvas gamintojo darbas. Tuomet vertė bus lygi $\frac{E}{n}$. Sakysime, kad E = 3000 markių, jei žemdirbys per metus gauna 1500 kilogramų javų, o medžiotojas 300 kilogramų mėsos, tai kilogramo javų vertė bus lygi 3000:1500 = 2 markėms, o mėsos kilogramas 3000:300 = 10 markių. Taigi javų kaina lygi $\frac{1}{1500}$ metinių pajamų E daliai, o duonos vertė $\frac{1}{300}$ daliai tų pačių pajamų E. Tuo būdu kiekvieno produkto vertę galima išreikšti tam tikra gamintojo metinių pajamų dalimi:

$$V = S + \frac{E}{n}$$

Pasak Oppenheimerio, tai ir sudaro absoliutinę kiekvienos prekės vertę. Vertę išreiškia ne kitų gėrybių vertė, o dalimi lygių visiems pajamų, susidarančių ne iš prekių — mainoverčių, o iš vartojamų verčių. Dėl to ir ši formula neturi savyje užburto rato. Jei pajamas (E) sudarytų mainovertės, tai vertės išvedimas iš mainoverčių būtų tolygus išvedimui iš kitų mainoverčių ir suktųsi rate.

Kaipo pajamas Oppenheimeris supranta realinį gėrybių ir patarnavimų kiekį, skiriamą vartoti. O tas, kas skirta vartoti, yra ne prekė, arba mainovertė, o vartojamoji vertė — naudingumas. „Palyginimo tikslams pajamos gali būti išreikštos pinigais, t. y. mainoverčių mase, — bet kaipo tokios jos sudaro vartojamųjų verčių masę". („Wert. und Kap" 47 pusl.)

Toliau rutuliodamas savo teoriją suriša ją su darbo vertės teorija. Ligi tol gamintojo pajamas jis traktavo kaipo tam tikrą gamintojo pliusą (Lust); dabar tenka atsižvelgti ir į aukas, arba minusus (Last), kuriuos sudaro gamintojo darbo išlaidos, reikalingos pajamoms E gauti. „Lygiųjų visuomenėje" visi gamintojai daro lygias vienodai kvalifikuoto darbo išlaidas. Taigi, pajamos E (3000 markių) gautos tam tikromis darbo išlaidomis (3000 val. darbo). Tatai aiškina, kad realinė vartojamųjų verčių masė, kurią sudaro pajamos E, gamintojui kaštavo 3000 val. darbo, ir atvirkščiai, duotas darbo kiekis davė gamintojui pajamas E. Iš to išeina, kad duotas darbo kiekis vertas yra E, o kiekviena darbo valanda verta yra 1 markės, nes tokias, būtent, pajamas darbo valanda duoda gamintojui kaipo vartojamą vertę, o parduodant produktą mainomą vertę („Wert. u. Kapitalprofit." 57 — 58 pusl.). Tuo būdu ne tik darbo produktas turi vertę, bet ir patsai darbas turi vertę, — ir abi tos vertės lygios. Darbo vertę nustato jo produkto vertė.

Greta su aukščiau apibūdinta vertės formula Oppenheimeris vartoja ir antrą vertės formulą, kuri sako, kad produkto vertę nustato įdėto jam pagaminti darbo vertė, kaipo išvestinė iš pirmosios formulos. Dėl to jis savo teoriją priešingai Markso „darbo laiko teorijai", vadina „darbo vertės teorija", pagal kurią produkto vertę nustato ne darbo ilgis, bet darbo vertė. Ši formula lengvai išaiškina tą faktą, kad 2 valandų darbo produktas kvalifikuoto darbininko mainomos į 4 valandas nekvalifikuoto darbininko: abu produktai turi savyje nelygų dar-

bo kiekį, bet lygią darbo vertę, nes pirmojo darbininko 1 val. darbo lygi 2 valandoms antrojo darbininko. Iš šios antros vertės teorijos galima padaryti išvada, kad produktų vertės proporcingos įdėto į jas darbo vertei.

Absoliutines kainas galima nustatyti, kai E — pajamų dydis yra absoliučiai nustatytas, t. y. kada E pati susidaro iš laisvai reprodukuojamų gėrybių — brangių metalų sumos. Brangių metalų kiekis, kurį gamina vidutiniškai kvalifikuotas metalo gamintojas, per tam tikrą laikotarpį turi būti mainomas į tą patį kitų gėrybių kiekį, kurį gamina kiti vidutiniškai kvalifikuoti gamintojai per tą patį laikotarpį. Nes jei būtų mainoma į didesnį kitų pagamintų gėrybių kiekį, tai brangaus metalo gamintojų pajamos būtų didesnės, kaip kitų gamintojų, ir ūkio subjektai iš kitų gamybos šakų ligi tol brautųsi į brangaus metalo gamybą, kol jų pajamos vėl išsilygintų. Priešingu atveju įvyktų atvirkščiai.

Oppenheimerio teorijai daromas visiškai teisėtas priekaištas, kaip ir klasikiškai mokyklai, kad ji nėra visuotinė—ji neapima visų kainos reiškinių, bet tik laisvai gaminamų[50]. Jomis Oppenheimeris vadina tas gėrybes, kurios kiekvieno pagal norą gali būti gaminamos, laisvai keičiant gamybos šaką. Į šių gėrybių skaičių įtraukta ir pinigų gėrybė. Po to, kaip matėme, gali būti nustatytos ir absoliutinės kainos. Bet juk pinigai gali būti ir ne laisvai gaminama gėrybė, tai tuomet ir absoliutinis kainų nustatymas nėra galimas. Neišaiškintas palieka ir kainų santykis tarp laisvai ir nelaisvai gaminamų gėrybių.

Oppenheimerio teorijos minusu tenka laikyti ir jo „statinių" kainų prielaida, kuri žymiai jo teoriją susiaurina. Tuo tarpu kainų „kinetika" jų pasikeitimus aiškina įvairių gėrybių pasiūlų pasikeitimu, kurie pareina nuo pajamų skirtumo, o šis atsiranda iš kainų, kurios nukrypsta nuo statinių kainų santykių. O nuo ko pareina šie kainų nukrypimai? — ne nuo kito, kaip tik nuo subjektyvinių vertinimų, tuo būdu ir „grynai" objektyvinėje teorijoje, kaip jis ją vadina, randame subjektyvinį elementą.

Todėl ir teisingais tenka laikyti Amonno žodžius, pasakytus dėl Oppenheimerio teorijos: „Nežiūrint jos rūpestingo lo-

---

[50] Plg. jau cit. *Amonno*. Der Stand der reinen Theorie 295 — 298 pusl

giško pamatavimo ir apdirbimo, negali būti laikoma patenkinama iš dalies dėl tų pačių pagrindų, taip ir klasiškoji mokykla, iš dalies dėl neatitinkančių faktams prielaidų“[51].

R. Liefmano teorija.

Liefmanas konstruuoja savo kainos teoriją remdamasis savo ūkio sąvokos aiškinimu. Ūkiu jis vadina ne „žmogaus santykius su išorine gamta“, bet „kažką psichišką, tam tikrą sprendimų ir tarimų rūšį, kurių esmę nustato ne patsai dalykas, kuris jį liečia[52]. Ūkį randame ten, kur individas pergyvena tam tikrą psichišką būklę lygindamas naudas, kurių jis siekia, su reikalingomis joms pasiekti išlaidomis. „Ūkininkauti reiškia lyginti naudas ir kaštus, malonumo ir nemalonumo jausmą (Lust- und Unlustgefühle) einant ekonomiškuoju principu, arba ieškoti pasiekti kiek galint didesnės naudos mažiausiomis išlaidomis (Kosten)“. (Žiūr. Grundsätze 276 pusl.).

Taigi Liefmanas, suprasdamas ūkį grynai psichiškai, prieina prie dviejų pagrindinių sąvokų: naudos (Nutzen) ir kaštų (Kosten). Nauda reiškia psichišką malonumo būklę, pergyvenamą individo patenkinus reikmenę. „Išlaidos“ reiškia nemalonumą, pergyvenamą individo nuo tų sunkumų ir jausmų, kuriuos jam tenka pakelti, norint gauti trokštamos naudos. Tas aukas sudaro: 1) savas darbas, 2) daiktai ir 3) pinigai — kurie ir sudaro išlaidų faktorius, bet klaidinga būtų painioti juos su pačiomis išlaidomis. „Mes suprantame išlaidas ne kaipo darbo valandas ar gėrybes, bet išlaidos reiškia su darbu surištas pastangas, nemalonumo jausmą“. (Cit. veik. 309 pusl.).

Nei naudų, nei išlaidų sumos nėra iš anksto fiksuotos, t. y. individas negali iš anksto žinoti nei to, kurį reikmenių kiekį atitinkamai ūkiškam principui jam reikia patenkinti, nei to, kuris bendrų išlaidų kiekis reikia išleisti. Abu šiuos žygius galima nustatyti po to, kai individas psichiškai sulygina naudas ir išlaidas ir, tuo remdamasis, sudaro savo ūkininkavimo

---

[51] Ten pat. 297 pusl.

[52] Grundsätze der Volkswirtschaftslehre von *Robert Liefmann*. I Band. Grundlagen der Wirtschaft II neu bearbeitete Auflage. Deutsche Verlags Austalt. Stuttgart und Berlin 1920 m. pusl. 67.

planą, tiksliai nurodantį jam ir reikalingų patenkinti reikmenių kiekį ir išleistinų išlaidų sumą.

Individas, lygindamas naudas ir kaštus, gali tiksliai nustatyti: 1) bendrą išlaidų sumą kiekvienai atskirai reikmenei patenkinti. Pirmąjį uždavinį nesunku išspręsti. Greičiausiai individas ligi tol tęs savo ūkišką veikimą, kol naudingumas prašoka išlaidas, t. y. kol malonumas tenkinant reikmenes prašoka nemalonumą, suištą su darbo pastangomis (Arbeitsmühe). Bet, pasak žinomo Gosseno „reikmenių prisotinimo dėsnio", tenkinant reikmenes jos tenkinimo malonumas mažėja. Priešingai, kiekviena pastanga sudaro individui didesnį sunkumą, t. y. reiškia didesnę psichinių išlaidų sumą. Ir dėl to turi įvykti momentas, kada tolimesnės išlaidos reikmenei patenkinti turės sustoti. Individas turės tuomet gryną psichišką pelną, [52a]kaipo tam tikrą naudos palyginti su išlaidomis perteklių.

Pelno (Ertrag) sąvoka Liefmano moksle užima centralinę vietą. Ji, kaipo atsirandanti iš „naudos" ir „išlaidų", yra taip pat psichiško pobūdžio, kaip ir šiosios, ir sudaro „vartojamąjį pelną" (Konsumertrag), nes individo realizuojama vartojimo procese. Individas jaučia to pelno dydį, bet jis negali išreikšti jo skaitmenimis, bet gali lyginti vieną pelną su kitu. Individas gali, sakysime, jausti, kad dirbant antrą valandą jo psichiškasis, arba vartojamasis, pelnas mažesnis, kaip per pirmą valandą. Pelnas, paskutiniai išlaidų vienetai, kurį darome reikmenei, vadiname „galutiniu pelnu". (žiūr. jau cit. veikalą 404 pusl). Ši sąvoka pagelbsti ūkiui išspręsti svarbiausią uždavinį, būtent: „proporcionalinės sistemos sudarymą, tikslingą tinkamą išlaidų (Aufwendungen) paskirstymą įvairiausioms reikmenėms einant maksimaliniu principu (žiūr. jau cit. veik. 281 pusl.). Išlaidos turi būti taip sutvarkytos, kad, esant daugeliui reikmenių, joms visoms tektų lygus galutinis pelnas. Tik tuo būdu galima būtų pasiekti geriausio reikmenių patenkinimo ir išlaikyti ūkiškas principas.. Iš to Liefmanas išveda savo pagrindinį ekonomiškąjį „galutinio vartojamojo ūkio pelno išsilyginimo dėsnį". Šis dėsnis susidarė iš trijų pagrindinių idėjų: 1) pelno idėjos, 2) paskutinės ribos

[52a] Liefmano teorijoje žodis „pelnas" reikia suprasti kaipo „Ertrag".

minties (Grenzgedanke) ir 3) išlyginimo idejos. Pirmosios idėjos, pasak Liefmano, ligi jo niekas nėra paskelbęs, paskutinės ribos idėja buvusi skelbiama, bet nevykusiai. Trečiąją skelbė Gossenas (žiūr. cit. veik. 435 pusl.) Iš Liefmano ūkio teorijos galima būtų padaryti išvada, kad ji yra artima Austrų mokyklai. Bet jis su Austrų mokykla nesutinka ir savo nuo jų teorijos skirtumus taip formuluoja: „Paskutinio naudingumo teorija su jos vertės aiškinimu, kaipo naudos ir retumo kombinacijos, visados deda pagrindan aprėžtą atsargą, kuri pati yra tik ūkiškos individo veikslės rezultatas, daromas prieš sulyginant naudas ir išlaidas.

Antra vertus iš iš anksto duotos gėrybių atsargos paskutinio naudingumo teorijos šalininkai daro išvadą, kad subjektyvinė duotos gėrybės vertė pareina ne tik nuo jos naudingumo, bet nuo jos retumo. Duotos gėrybės atsargos dydis nustato jos paskutinį naudingumą, o tuo pat ir jos vertę. Visi šios gėrybės atsargos vienetai turi vieną vertę, kuri reiškiasi tik paskutiniame vienete. Pripažinimas gėrybės vertės pareinamumo nuo tokio objektyvinio momento, kaip kad gėrybių kiekis (retumo), tolygus atsisakymui nuo subjektyviškai-psichologinės teorijos. „Šių laikų ūkiškos vertės supratimas, kaipo naudingumo ir retumo funkcijos, reiškia ne ką kita, kaip įnešimą objektyviškai materialistiškai kvantitetinių pažiūrų į vertės teoriją, kuri pretenduoja būti subjektyvine“ (Cit. veik. 241 pusl. ir tol.).

Liefmanas, kaip ir Casselis, atmeta vertės sąvoką ir jos vietoje palieka tik „naudos“ sąvoką, atsirandančią iš subjektyvinių vertinimų. Atskiri duotos gėrybės vienetai tenkina įvairias individo reikmenes ir dėl to turi įvairaus „naudingumo“, nepareinančio nuo esamos atsargos (Žiūr. jau cit. „Grundsätze“ 512).

Galop Austrų ekonomistai, išeidami iš iš anksto duotos gėrybių atsargos ir ant to pagrindo statydami savo klaidingą vertės teoriją, visiškai nekreipė dėmesio į psichišką „išlaidų“ (Kosten) sąvoką, be kurios nebegalima suprasti ūkio (žiūr. jau cit. veik. 654 pusl.), Austrų mokykla nepriešpastato grynai subjektyviniams naudos vertinimams tokių pat subjektyvių išlaidų (kaštų) vertinimų ir todėl negalėjo gauti „pelno“ savokos, kaipo naudos ir išlaidų palyginimo. (Žiūr. jau cit. veikalo 656 pusl.).

Pinigų ūkyje ūkininkaująs subjektas negali betarpiškai lyginti naudos su išlaidomis. Individas naudas gali gauti tik jas pirkdamas, o kad galėtų pirkti, jis turi turėti ką parduoti. Tuo būdu individo ūkis skyla į du ūkius: į pelnomąjį ūkį (Erwerbswirtschaft) ir „vartojamąjį ūkį“ (Konsumwirtschaft). Taip antai darbininkas parduoda savo darbo jėgą, gaudamas už ją tam tikrą „pelną“ (darbo algą); pramonininkas taiso fabriką ir parduoda savo produktus gaudamas už juos „piniginį pelną“. Abejais atvejais turime „pelnomąjį ūkį“.

Darbininkas, gavęs iš savo pelnomojo ūkio piniginį pelną, suvartoja jį pirkti vartojamiems daiktams, arba „naudoms“. Piniginis pelnas (Geldertrag), gaunamas darbininko arba pramonininko „pelnomame ūkyje“, perduodamas jų kaipo „pajamos“ (Einkommen) į jų namų arba vartojamąjį ūkį, kur ir leidžiamos „naudoms“ pirkti. Paskutinis ūkio uždavinys — žmogaus reikmenų tenkinimas — atliekamas tik vartojamame ūkyje. Pelnomasis ūkis tik patiekia tam reikalui lėšų. „Pelnomieji ūkiai yra visi tie, kurie siekia piniginių pajamų, o vartojamieji tie, kurie leidžia piniginį pelną, kaipo priemonę jų savininkų reikmenėms patenkinti“. (Žiūr. „Grundsätze... I t. 356 pusl.).

Mainų ūkyje naudas su išlaidomis tegalima lyginti tarpiškai per pinigus. Jei, pav., darbininkas nori sulyginti savo darbo pastangas su gaunamomis naudomis, tai jis privalo žinoti, kiek pinigų jis gaus už darbo valandą ir kiek naudų galės už tuos pinigus pirkti. Taigi jis turi žinoti: 1) savo pajamų dydį, kuris pareina nuo darbo jėgos kainos, ir 2) vartojamųjų, jam reikalingų, dalykų kainą. Keičiantis pajamų dydžiui ir vartojamų daiktų kainoms, mūsų individo psichinio lyginimo rezultatai gali būti įvairūs. Nors visuomenės ūkio mokslo pagrindu Liefmanas laiko psichinius subjekto vertinimus, bet svarbiausias jos tikslas yra išaiškinti mainų mechanizmą, kuriame eina kainų ir pajamų sudarymas.

„Kainų negalima išaiškinti, kaipo verčių. Niekas nevertina gėrybės, mokėdamas už ją kainą, nes subjektyviniai vertinimai negali būti išreikšti“ [53]. Kaina tam, kuris ją moka, reiškia išlaidas. Kai būna ta pati kaina, vieni nuo jos atsisako, kitas sutiktų ir keleriopai sumokėti. Taigi pelnomieji ūkiai perka iš-

[53] *R. Liefmann.* Allgemeine Volkswirtschaftslehre, Leipzig, B. G. Teubner, Berlin 1927, pusl. 27.

laidų gėrybes atsižvelgdami į gaunamą pelną. Norint išaiškinti kainos, reikia suprasti kaip objektyvinės kainos subjektyviškai vertinamos, kaipo vartojamojo ūkio pajamų dalis, einanti sumokėti toms kainoms. Pirmą kainos aiškinimo uždavinį sudarys išaiškinimas, kaip iš subjektyvinių reikmenų prieinama tokio objektyvaus fenomeno, kaip kaina, kuri, nežiūrint įvairių kainavimų, yra visiems vienoda. Ir antrą uždavinį sudarys kainų pasikeitimo aiškinimas. „Čia turi tam tikros reikšmės ir išoriniai, arba objektyviniai, momentai, ypač pinigų pusėje“ (Žiūr. jau cit. Algemeine Volkswirtschaftslehre, 27 pusl.).

Pirmąjį uždavinį sudaro paklausų ir pasiūlų aiškinimas, po kuriais slepiasi jau žinomos mums naudos ir išlaidų sąvokos.

Paklausai atsiranda iš individo reikmenių, bet tik iš tų reikmenių, kurios „kalkuliuojasi mainų apyvartoje“ (Žiūr. „Grundsätze“ II t. 43 pusl.), t. y. tų, kurioms individas, išeidamas iš savo vartojamojo plano, sutinka mokėti išlaidas. O tatai pareina ne tik nuo reikmenės jėgos, bet ir nuo individo piniginio pelno. Kiekvienas vartojamasis ūkis turi tam tikras pinigines pajamas, ir visas savo reikmenes derina su savo piniginėmis pajamomis, kurių dydis ir nustato jo paklausų dydį. Betgi norint tiksliai nustatyti individui ūkio planas nepakanka dar žinoti savo reikmenių stiprumas ir savo pajamų dydis. Savo ūkio planą juo jis nustatys geriau, juo geriau jis žinos „kitų svarbiausių gėrybių kainas“. Norėdamas išsiaiškinti, kiek pinigų mūsų individas gali išleisti kostiumui, jis prieš tai turi žinoti kainas tų produktų, kurie tenkina svarbesnes reikmenes (duonos, mėsos ir p. d.). Ir tuomet individas gali tiksliai nustatyti savo vartojamąjį planą, remdamasis „galutinio vartojimo pelno išlyginimo įstatymu“: jis taip paskirsto savo išlaidas pirkdamas įvairius produktus, kad visose reikmenių tenkinimo srityse paskutinis išlaidų vienetas duotų vienodą vartojamą pelną. Dabar jau individas gali pasirodyti prekyvietėje su tam tikrais paklausais.

Vieni paklausai dar negali išspręsti kainos problemos, reikalingas ir pasiūlų analizas. Ir Liefmanas nustato, kad įvairių gėrybių, kurios reikalingos vartotojams, pasiūlai mainų ūkyje vyksta tuo pačiu paskutinio pelno išlyginimo įstatymu, kuris, kaip mes jau pripažinome, reguliuoja atskiro ūkininkaujančio asmens elgesį. Panašiai, kaip atskiras ūkininkaująs asmuo tiek tenkina savo kiekvieną reikmenę, kad paskutiniai visų gėrybių

rūšių pelnai būtų lygūs, panašiai elgiasi ir mainų ūkio pardavėjų visuma. Pardavėjas patiekia į prekyvietę tiek kiekvienos gėrybės, kad paskutiniai pelnai, t. y. pelnai, gaunami kiekvienoje srityje brangiausio pardavėjo, būtų apytikriai lygūs tose srityse (Plg. jau cit. „Allgemeine Volkswirtschaftslehre“ 28 pusl.). Esant laisvoms varžytynėms ir palyginti laisvam kapitalų ir darbo jėgos judrumui, pasiūlai ir gėrybių kainos, siūlomų daugelio asmenų, iš tikrųjų turi apsistoti ant tokio lygio, kad brangiausias pardavėjas vidutiniškai gautų tokį pat pelną, kaip ir brangiausias pardavėjas kitose šakose“. Priešingai esant, kapitalai ir darbo jėga pereis į kitas gamybos šakas, kur galutinis pelnas didesnis. (Plg. jau cit. „Grundsätze“ II t. 228—229 pusl.).

Dabar mes jau turime mainų apyvartos organizacinį principą, kuris sutampa su atskiro ūkio organizaciniu principu, būtent: „galutinio pelno išlyginimo įstatymu“. Šis įstatymas duoda mums atsakymus į tai, kas reguliuoja pasiūlų ir tuo pat kainų aukštį. „Esant laisvoms varžytynėms, kaina turi tendencijos apsistoti ant lygio, tolygaus galutiniam pelnui plius pardavėjo išlaidos, kuris dar gauna tą galutinį pelną (Plg. „Grundsätze“ 228 pusl.). Jei to brangiausio gamintojo išlaidas pavadinsime galutiniu pelnu, tai turėsime tokią trumpą kainos formulą: „Gėrybės kainą nustato paskutinės išlaidos ir galutinis mainų ūkio pelnas“.

Ligi šiol Liefmanas kalbėjo apie pardavėjus. Toliau jis prisimena ir pirkėjus. Jei pasiūlų pusėje figūruoja paskutinis gamintojas, tai paklausų pusėje paskutinis vartotojas. Išrikiavus visus vartotojus į vieną eilę, pradedant tais, kurie už duotą prekę gali mokėti aukštesnę kainą. Paskutinis tos prekės pirkėjas ir bus „paskutinis vartotojas, kuris sutinka pirkti prekę prašoma kaina, bet atsisako pirkti bent kiek pakėlus kainą. Vartotojas stengiasi už kiekvieną išlaidų vienetą gauti bent „galutinį vartojamą pelną“, t. y. tam tikrą minimalinį naudos perteklių palyginti su išlaidomis. Tuo būdu viršutinę prekės kainos ribą sudarys paskutinė prekės nauda paskutiniam vartotojui minus galutinis mainoūkiškas pelnas.

Dabar mes turime jau dvi kainos formulas. Pasiūlų atžvilgiu kaina negali būti mažesnė, kaip paskutinės išlaidos plius galutinis mainų ūkio pelnas paskutiniam gamintojui. Paklausų atžvilgiu kaina negali būti didesnė kaip paskutinė nauda minus galutinis mainoūkiškas pelnas — paskutiniam vartotojui. Esant daugeliui pirkėjų ir pardavėjų aukštutinė ir žemutinė kainos ri-

bos supuola, ir mes turime vieną visiems kainą, kuri pareina ir nuo objektyvinių pasiūlų ir subjektyvinių paklausų faktorių.

Prie dviejų įstatymų — „vartojamo pelno išlyginimo“ vartojamame ūkyje ir „galutinio piniginio pelno išlyginimo“ mainų apyvartoje — Liefmanas prideda dar vieną — trečią įstatymą — „galutinio vartojimo pelno ir galutinio piniginio pelno išlyginimo“ įstatymą, kuris veikia vartojamuose ūkiuose, kurie savo pajamų dalį paverčią į taupymo fondą. Naudodamasis šiuo trečiuoju įstatymu Liefmanas pakeičia antrąją kainos formulą, pagal kurią prekės kaina lygi yra paskutinei naudai minus galutinis vartojamasis pelnas, ir išveda tokią pilną kainos formulą: „kaina vienkart yra: paskutinė nauda minus galutinis mainoūkiškas pelnas ir paskutinės išlaidos plius galutinis mainoūkiškas pelnas“ (Žiūr. jau cit. veikalo „Grundsätze“ II t. pusl. 285). Ir galutinai remdamasis savo aiškinimais nustato tokią galutinę ir funkcionalinę kainos definiciją: „Kaina sudaro sumą, išreikštą visuotiniu atsiskaitymo vienetu ir dėl to nustatoma visų naudų ir išlaidų sulyginimais, kurie eina iš visų ūkininkaujančių subjektų prie visų mainų apyvartos gėrybių — sumą, kuriai esant brangiausias pardavėjas ir turįs mažiausią perkamą jėgą pirkėjas vidutiniškai gauna dar galutinį piniginį pelną“. (Žiūr. „Grundsätze“ II t. 285 pusl.).

R. Liefmano teorija yra sukėlusi aštrių ginčų ekonomiškoje literatūroje. Pirmas priekaištas, kuris daromas šiai teorijai — tai nepaprastas jos painumas ir neaiškumas. Pagrindinės jo teorijos sąvokos, būtent: n a u d o s, i š l a i d ų (Kosten) ir p e l n o (Ertrag), kuriomis jis operuoja tyrinėdamas izoliuotą ūkį, pinigų ūkyje jis skyla į dvi puses ir nustoja savo aiškumo: jos vienkart reiškia ir subjektyvinį psichišką jausmą ir objektyvinę pinigų sumą. Jei paimsime mainų piniginį ūkį, tai pelnomame ūkyje visos naudos yra piniginės sumos, bet ne psichiški jausmai, o vartojamame ūkyje visos išlaidos yra piniginės sumos. Taigi, pelnomame ūkyje išlaidos yra psichiški jausmai, o naudos—piniginės sumos: priešingai vartojamame ūkyje—išlaidos yra piniginės sumos, o naudos psichiški jausmai. Bet juk psichiški jausmai negali būti betarpiškai lyginami su piniginėmis sumomis.

Toliau, kad psichiškai sulygintų naudas su išlaidomis, individas iš anksto turi žinoit kainas, kuriomis jis gali parduoti savo darbo produktus ir pirkti vartojamus daiktus. Dėl to ir teorija

nustoja buvusi grynai subjektyvinė, kaip ją Liefmanas vadina, ir įgauna objektyvinio pobūdžio.

Taip pat kiekinis santykis tarp piniginio pelno ir piniginio kapitalo vaidina objektyvinio socialinio reguliatoriaus vaidmenį, nepareinantį vien nuo psichiškų vertinimų.

Savo galutine kainos nustatymo formula R. Liefmanas prisiartina paskutinio naudingumo teorijai. Jo teorija galima būtų laikyti lyg ir suderinimu subjektyvinio ir objektyvinio aiškinimo metodų, jei ji būtų logiškai aiškiai ir patenkinamai kompo-nuota.[54]

Prancūzų ekonomistų teorijos.

Iš naujųjų vertės ir kainos teorijų, kurias mes ligi šiol lietėme, daugiausia buvo kalbėta apie vokiečių ekonomistus (vad. Austrų mokyklą ir kitus). Norint plačiau išnagrinėti vertės ir kainos teorijas, be abejojimo, tektų paliesti ne tik vokiečių ekonomistus (kurie toli gražu čia ne visi suminėti), bet ir kitų kraštų. Bet kadangi tai yra nepaprastai sunkus uždavinys [55], tai pasitenkinsiu dar prancūzų ekonomistų sintetine vertės ir kainos teorijų apžvalga. Ch. ir Ch.-H. Turgeonai išnagrinėję senesniųjų laikų prancūzų ekonomistus, kurie artimi buvo klasikiškai anglų mokyklai, ir paskutinių laikų prancūzų ekonomistus: Courcelle -Seneuil, Maurice Block, Gustave de Molinari, Ėmil Levasseur, Paul Leroy-Beaulieu, Joseph Rambaud, C. Colson, Alfred Jourdan, Paul Cauwès, Charles Gide, Edmond Villey, Camille Perreau, Henry Truchy, duoda tokį jų vertės ir kainos sintetinį aiškinimą[56]. Svarbiausius prancūzų ekonomistų vertės dėsnius sudaro 1) naudingumas (l'utilité), 2) retumas (la rareté), 3) mainingumas (l'echangebilité) ir pageidaujamumas (la désirabilité).

1. Vertės ideja visų pirmiausia suponuoja naudingumą, kaipo tam tikrą santykį tarp tenkinamos reikmenės ir daikto. Nau-

---

[54] Plg. Liefmano teorijos kritiką jau cit. *Amonno* darbe „Der Stand der reinen Theorie" 305—306 puls. ir *Rubin.* Sovremennyje ekonomisty na Zapade, 1927 metais, 320—324.

[55] Bendrą paskutinių laikų (pirmutinio 20 šimtmečio ketvirčio) visuomenės ūkio teorijų apžvalgą bando duoti *Dr Theo Suranyi - Unger* savo veikale *Die Entwickelung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20 Jahrhunderts.* Jena, Verlag von Gustav Fischer. 1927.

[56] Žiūrėk *La Valeur d'après les économistes Anglais et Français...* II éd. par *Charles et Charles-Henri Turgeons.* Recueil Sirey 1921 metų, pusl. 448 — 467.

dingas yra kiekvienas daiktas, kurį laikome tinkamu mūsų reikmenėms patenkinti ir dėl to tik daiktai ir turi mūsų akyse vertę: „vartojamą vertę, dėl kurios daiktą įgyja ir laiko mainomąją vertę, dėl kurios ją nori pirkti ar parduoti". Gėrybės —naudingi daiktai — esti įvairaus naudingumo, žmogus, pasirinkdamas gėrybes, lygina jas. Naudingumas yra reliatyvinė kokybė, kvalitetinis vertės elementas. Būdamas tam tikru santykiu tarp reikmenės ir gėrybės, naudingumas turi objektą ir subjektą — subjektas žmogus, objektas — daiktas. Todėl ir naudingumas žmogaus atžvilgiu yra subjektyvinis, daikto atžvilgiu objektyvinis. Principialiai vertė labiau laikosi subjekto, kaip objekto, žmogaus, kuris ją stebi ir vertina, kaip daikto, kuriame ji yra realizuota. Jų niekados negalima atskirti viena nuo kitos. Kalbant apie turtus, kurie tenkina nuolatines ir kasdienines žmonijos reikmenes, kaip antai: geležis, medis, vynas, anglis ir kviečiai, objektyvinis naudingumas atrodo mums įeinąs į vertės idėją, dėl to mes esame linkę tikėti, kad jų vertė mažiau pareina nuo mūsų individualinių norų ir mūsų sprendimų, kaip nuo ypatumų, tenkinančių mūsų reikmenes. Tuo būdu naudingumas tampa socialiniu, kolektyvinio vertinimo rezultatu. Bet nereikia užmiršti, kad to vertinimo pagrinde yra žmogaus noras—jo reikmenė. Taigi, „žmogus yra vertės valdovas". Nuo žmogaus norų svyravimų, nepastovumų pareina ir vertės nepastovumas.

2) Vertės susidarymui svarbus yra ne tik naudingumas, bet ir retumas. Naudingo daikto vertė auga proporcingai jo retumui ir mažėja proporcingai jo gausumui. Jei naudingumas yra daugiau kvalitetinis elementas, tai retumas kvantitetinis. Kai vanduo yra retas, jo vertė vra didelė — dykumoje vandens stiklas brangiai kainoja. Kai vandens yra labai daug, jo vertė lygi nuliui: prie šaltinio vandens stiklas nieko nekainoja — pakanka nusilenkti, kad jį pasemtum. Taigi iš to tenka padaryti išvada, kad jei ir yra pageidaujamų daiktų, bet jų yra tokis didelis kiekis, kad kiekvienas jo pakankamai gali turėti, kaip antai oras ar šviesa, tokie daiktai nebeturi vertės, jie yra neapmokamai naudingi; visiems nemokamai prieinami. Be naudingumo daiktų niekas nesieks, niekas nedės pastangų jiems gaminti, niekas nedės aukų jiems įgyti[57]. Daugelio daiktų naudingumas

[57] Plg. *Paul Cauwès, Précis du Cours d'économie politique,* Paris, Larose, 1881, 2-e édit. t. I n. 156–160 pusl.

sudaromas žmogaus pastangomis — ir tik šie nelengvai prieinami daiktai turi vertę.

Kai kurių daiktų retumas daro juos „brangius“, kitų gausumas daro juos „bendromis prekėmis“. Viena svarbu yra, kad į kiekvieną vertę įeina kvantitetinis elementas — didesnis ar mažesnis retumas, kas davė progos prancūzų ekonomistams suprasti vertę kaipo „pagamintą naudingumą“ („utilité produite“), apsunkintą naudingumą („utilité onéreuse“), „retą naudingumą“ („utilité rare“[58]). Žmogaus darbas taip pat derinamas su verte. Didesnis ar mažesnis daikto retumas pardavėjui reiškia ne ką kita, kaip tik didesnes ar mažesnes sunkenybes ją pagaminti, pirkėjui didesnę ar mažesnę sunkenybę ją įgyti. Ekonomiškas retumas nėra paprastas matematiškas retumas. Dėl daikto, kuris nustojo buvęs naudingu, ekonomiškai negalima pasakyti, jei jo kiekis būtų ir labai mažas, kad jis yra retas. Retumas, traktuojamas kaipo vertės elementas, turi būti daugiau ar mažiau disproporcingas mūsų reikmenių ir lėšų sumai. Daiktas gali būti labai retas, bet jei jis mums netinka, jis nieko nevertas. Taigi, daiktų vertė yra naudingumo ir retumo kombinacijos padaras. Paskutinio naudingumo vertės teorija subendrino retumo reakciją ir naudingumą nustatydama, kad daiktas tegali turėti vertę, jei jis yra naudingas ir jo naudingumas kinta santykyje su jo retumu, bet ne matematišku, absoliutiniu retumu, bet ekonomišku retumu, — reliatyviniu, nuo kurio prekyvietėje pareina kiekių trūkumas palyginti su reikmenėmis. Retumas atsiranda iš sunkumo išgauti iš gamtos norimą naudingumą. Retas daiktas, kurio esami kiekiai neatitinka tikrų reikmenių, visados suponuoja gamybos sunkumus, atsiradusius dėl pirmykščių medžiagų trūkumo, dėl daugelio darbo. Mūsų naudingas triūsas mažina retumą. Bet perdaug prigaminus gėrybių, jų vertė krinta. „Retas naudingumas“, kuris glūdi kiekvienos vertės pagrinde, surištas esti su „nugalėtais sunkumais“.

3) Vertės susidarymui turi reikšmės ne tik kvalitetinis naudingumo ir kvantitetinis retumo elementas, bet ir galėjimas išmainyti retą naudingumą. Šis trečias vertės elementas išreiškia vertę išorinai ir leidžia ją sociališkai matuoti — vartojamą vertę paverčia mainomąja. Bet, suprantamas daiktas, ne vie-

---

[58] Žiūr. *Walras* „Elements d'economie politique pure ou theorie de la richesse social“.

nas tik mainų aktas gimdo vertę. Kad mainų procese susidarytų vertė, mainų dalyviams tenka lyginti mainomų gėrybių naudingumas ir reliatyvinis retumas, ir tik iš to ir atsiranda vertė. Vertė nėra esminė daikto kokybė, ji atsiranda iš reikmenės; ji neegzistuoja šalia žmogaus. Mainai suponuoja tam tikro balanso nustatymą tarp dviejų norų. Kai šie du norai atsveria vienas antrą abiejuose kontragentuose, tai jokių mainų tarp jų nebegali įvykti. Bet kai vienas noras prašoka kitą, mainai įvyks, nes įvyks mainų dalyvio vidaus sprendimas, vertė nusistatys ir bus išreikšta tam tikru mastu. Taigi išeina, kad daiktas socialine ir ekonomine prasme tiek teturi vertės, kiek jo naudojimas gali būti perduodamas kitiems, išmainomas. Greta su mainomais daiktais yra nemainomų daiktų. Prie jų tenka visų pirmiausia priskirti žmogaus fizines, intelektualines ir moralines kokybes. Sveikata, pav., yra pirmutinė gėrybė. Bet kadangi sveikata neperduodamas, nemainomas dalykas, tai ji neturi ekonomiškos vertės, nes ji neatskiriama nuo jos savininko. Kai šios asmeniškos kokybės pasireiškia išorėje savo darbu, jos įgauna vertės, jų vertę nustato jų patarnavimų vertė. Darbas turi vertės, nes jis duoda galimumo mūsų kokybėms pasireikšti, persiduoti žmonėms arba pereiti į daiktus. Materialinėje gamtoje gali sutikti taip pat neperduodamų gėrybių, kurios neturi ekonomiškos vertės. Saulė yra reta ir naudinga — be jos negalimas būtų gyvenimas. Bet ji nėra mainoma, nusavinama. Taigi, vertę tegali turėti nusavinami daiktai. Vertė atsiranda pirma mainų — iš reto naudingumo, bet tik mainai ją socialiai konstatuoja, duoda jai apčiuopiamą formą. Nėra vertės ten, kur visiškai negalimi mainai.

4) Kad daiktai turėtų vertę, pasak prancūzų ekonomistų, jie turi būti 1) naudingi, t. y. tikti tai ar kitai reikmenei patenkinti, 2) daugiau ar mažiau reti — sunkiai prieinami, 3) mainomi. Iš to pareina trys pagrindiniai vertės elementai: kvalitetinis — naudingumas, kvantitetinis—retumas ir ekspresyvinis — mainingumas. Ir psichologiškai apibendrindami vertės sąvoką, prancūzų ekonomistai išveda ją iš pageidaujamumo, kuris suponuoja ir visus jos ypatumus. Juk mes negeidžiame daiktų, kurie mums nenaudingi, kurių yra perteklius, kurie nėra mainomi. Taigi, vertės principas yra psichologiškas, subjektyvinis, esąs pačiame žmoguje.

Išnagrinėję prancūzų ekonomistų pažiūras į vertę Ch. ir Ch. -H. Turgeonai pripažįsta, kad jie vertės neskiria nuo kainos, o šiąją laiko tik „pinigine daiktų vertės išraiška". Mažiau gilinasi į vertės atsiradimo priežastis — į gamybos kaštus, į „pasiūlų ir paklausų" žaismo reikšmę, paskutinio naudingumo principui duoda mažiau reikšmės[59].

Dėl kai kurių vertės ir kainos problemos sprendimo būdų.

Kaip matyti iš aukščiau išdėstytų, toli gražu ne visų, vertės ir kainos problemos sprendimo būdų, veltui ieškotume juose daugiau ar mažiau visuotinai pripažintos teorijos. Atvirkščiai, matome įvairių tos problemos sprendimo būdų, dažnai, kaip atrodo, griežtai priešingų vienas kitam. Iš įvairių vertės ir kainos teorijų ne viena yra pretendavusi į vieninteliai tikrą ir galutinę vertės ir kainos teoriją. Žinomi yra žodžiai, pasakyti del savo teorijos Stuarto Millio „laimei nieko nebeliko daugiau aiškinti vertės įstatymuose—nei dabar, nei vėliau: teorija yra baigta[60]; arba Böhm-Bawerkas del savo gamybos kaštų pareiškia, kad jo teorijos taip pat yra pagrindinės politiškoje ekonomijoje, kaip Ptolomėjaus sistemos pakeitimas astronomijoj Copernico sistema[61], taip pat Walras savo pasiūlų ir paklausų pusiausvyros teoriją lygina su Newtono. Iš naujų ekonomistų ypač mėgsta pabrėžti savo teorijos originalumą Robertas Liefmanas.

Tačiau, nežiūrint tariamo originalumo ir dėsnių priešingumo, daugelyje šių laikų teorijų galime rasti ir bendrų pradų. Vienkart išsiaiškina ir kai kurių, kaip atrodė, priešingų ir ginčijamų vertės ir kainos momentų reikšmė. Iš tokių vertės ir kainos momentų pažymėtini: 1) subjektyvinis ir objektyvinis vertės ir kainos aiškinimas; 2) statinių ir dinaminių kainų supratimas; 3) priežastinis ir funkcionalinis kainų aiškinimas; 4) kainos

---

[59] Plg. jau cit. Ch. ir Ch-H. Turgeonų veikal. „La valeur"... 462—463 p.

[60] Žiūr. *Stuart Mill.* Principles of Political Economy t. I p. 484 knyga III, 1 skyr. 1 §.

[61] Cit. iš *Böhm-Bawerk.* The Austrian Economists. Annales of the American Academy of political and Social Science, 1891. pag. Ch. Gide, jau cit., Histoire pusl. 647.

ir pajamų paskirstymo problema ir 5) matematiškas kainos ir vertės problemų aiškinimas[62].

1. „Objektyvizmas" ir „subjektyvizmas" šių laikų kainos moksle yra tik žodžių priešingybė", — labai teisingai sako Amonnas. Kaip jau matėme iš prancūzų ekonomistų vertės ir kainos mokslo sintetinės santraukos, vertė ir kaina turi savyje ir subjektyvinį elementą ir objektyvinį. Nebūtų jokių mainų ir jokios mainovertės ir kainos, jei nebūtų žmonių, kurie turi reikmenių ir šioms reikmenėms patenkinti trokšta gėrybių — ir tai tikrai yra subjektyvinis reiškinys. Antra vertus, nebūtų jokių mainų ir jokios mainovertės be subjektyvinių žmogaus santykių su išoriniais objektais — pageidaujamais mūsų subjektyvinėms reikmenėms patenkinti, ką mes vadiname subjektyvine verte. Bet gėrybių įgijimas mūsų subjektyviniams tikslams pareina nuo objektyvinių sąlygų — retenybės — trūkumo, galėjimo padauginti darbu ir techniškomis priemonėmis ir t.t. Todėl ir visiškai tiksliai tenka priimti Casselio žodžius: „grynai objektyviai arba grynai subjektyviai orientuota vertės teorija, kuri duoda nusveriančios reikšmės objektyviniam elementui pasiūlų pusėje, arba subjektyviniam elementui paklausų pusėje, nėra galima[63].

Kad pasiremiant vien subjektyviniu vertės elementu arba vien tik objektyviniu negalima konstruoti nuosakios vertės ir kainos teorijų, matėme ir iš Oppenheimerio ir Liefmano teorijų, iš kurių pirmasis savąją vadina grynai „objektyvine", o antrasis „grynai subjektyvine", o tuo tarpu pirmoje randame paslėptą subjektyvinį, o antroje objektyvinį elementą.

Pripažįstant subjektyvinį faktorių kainos susidaryme, vargu bau tikslu būtų — ir suprantant tą subjektyvinį faktorių, kaipo v e r t ę — pašalinti ją iš kainos teorijos.

2) Kai kurie ekonomistai linkę yra savo vertės ir kainos teorijoje skirti statiką ir dinamiką (Schumpeteris, Oppenheimeris), kiti nemato jokios prasmės tame skirtume (Böhm-Bawerkas, Wieseris ir kiti paskutinio naudingumo teorikai). Pasak Amon-

---

[62] Plg. *Prof. Alfred Amonn.* Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie, II Auf. Franz Deuticke, Leipzig und Wien 1927 m. skyrių „Wert und Preis" 299–340 pusl. Ta p pat to pačio autoriaus jau cit. „Der Stand der reinen Theorie" 316–328 pusl.

[63] Žiūr. jau cit. Gustavo *Casselio.* Grundgedanken der theoretischen Oekonomie, 54 pusl.

no, šis skirtumas turi tik metodo loginės reikšmės. Jis tarnauja aprėžtam tikslui — kainų moksle išaiškinti sąryšiui tarp kainų ir kaštų. Kainų moksle statika reiškia nekintamą būklę, kurioje yra duoti visi esminiai momentai ir nekintami dydžiai. Statinė kainų problema nėra kainų išaiškinimas duotoje būklėje, bet aiškinimas kainų tariant, kad ta nekintama būklė tęsiasi. Ši prielaida esmėje turi reikšmės tik santykiui tarp kainų ir kaštų, nes gamyba reikalauja laiko, ir tik jei per tą laiką nė vienas nustatąs kainų susidarymą faktorius nesikeičia, tai iš tikrųjų gali išsilaikyti tam tikras santykis tarp produkto kainų ir reikalingų jam pagaminti gamybos priemonių kainų. Tuo būdu statinis aiškinimas sudaro tik specialinį kainų susidarymo klausimą, kuris suponuoja jau buvimą apskritai visuotinio kainų susidarymo dėsnių aiškinimo. Tai yra teisingas ir suprantamas statinis kainų aiškinimas. Bet ne visiškai tikslu yra, kaip tat daro Oppenheimeris, skirti statinius ir kinetinius kainų santykius, arba klasikai darydami skirtumą tarp naturalinių ir prekyvietės kainų. Neteisinga dėl to, kad tuo būdu norėta išreikšti pagrindinis kainų rūšių skirtumas ir priešingumas, kuris neegzistuoja. Juk ir naturalinė kaina yra prekyvietės kaina, bet susidaranti tam tikrose sąlygose. Taip pat ir Oppenheimerio „statiniai kainų santykiai“ yra nuolatos judančio mainų proceso (kinetikos) kainos, bet tik susidariusios tam tikroms sąlygoms veikiant, būtent, nesikeičiant judančiame mainų procese kainas nustatantiems faktoriams. Iš to galima suprasti, dėl ko klasikų mokyklos ir Oppenheimerio teorijos yra esmėje statinės ir dėl ko jos apima tik laisvai dauginamų gėrybių kainas, nes tik laisvai dauginamose gėrybėse išeina aikštėn kainos ir kaštų santykio klausimas, dėl to tik šių gėrybių šis specialinis santykis juos interesuoja. Suprantama taip pat, dėl ko klasikų mokykla sudarė kaštų kainos teoriją, nes interesuojantis tik laisvai gaminamomis gėrybėmis, visų pirmiausia teks kreipti dėmesys į santykį tarp kainų ir kaštų. Ir tuomet, norint nustatyti tą santykį, būtinai tenka daryti statinę prielaidą ir iš to padaryti išvadą, kad kainos vienašališkai pareina nuo kaštų kainų.

Statine būkle vadina kartais ir pusiausvyros būklę. Bet pusiausvyros būklės sąvoka yra daugiaprasmė ir todėl davė progos klaidingai suprasti ir statiką. Kainų teorijoje kalbama apie „pasiūlų ir paklausų pusiausvyrą“. Bet tai dar nereiškia statinės

būklės, be to, ir pati ta sąvoka nėra visiškai aiški. Dažnai ji tereiškia nuolatinę tarp gamybos ir vartojimo pusiausvyrą, bet tai dar netolygu „pasiūlų ir paklausų pusiausvyrai", bet produktų ir jiems gaminti reikalingų gamybos priemonių paklausų pusiausvyrą.

3) Yra, kaip pirmiau matėme, ekonomistų, kurie kainos problemą svarsto funkcionaliai (jų tarpe randame tokius žymius ekonomistas, kaip antai—Casselis, Schumpeteris, Walras, Wicksellis ir kit.), ir tokių, kurie aiškina ją daugiausia priežastiškai. Ir tarp tų dviejų priešingybių nėra tokio didelio tarpeklio, kaip tat kartais gali atrodyti. Be abejojimo, tai nėra tolygūs vertės aiškinimai, ir todėl svarbu išlaikyti tarp jų skirtumas. Funkcionalinis pareinamumas tegali būti tik tarp vienkart esančių reiškinių arba dydžių, priežastinis pareinamumas tik tarp pagal laiką viens paskui kitą einančių reiškinių.

Kainos reiškinys yra tokis reiškinys, kuris savo elementais rodo iš karto ir vienalaikumą ir vienas paskui kitą sekimą. Ir tas duoda galimumo ir būtino reikalo kainas traktuoti ir funkcionaliai ir priežastiškai.

Nustačius tai paaiškėja manomas paradoksas, kad kaina pareina nuo pasiūlų ir paklausų, ir atvirkščiai, pasiūlai ir paklausai nuo kainos, taip pat, kaip kaina pareina nuo kaštų, ir atvirkščiai, kaštai nuo kainos. Tikrumoje tai parodo tik, kad esant tam tikram tarp pasiūlų ir paklausų santykiui tegali būti viena kaina ir kad esant tam tikriems kaštams tegali būti tam tikra kaina, ir atvirkščiai, esant tam tikrai kainai tegali būti tik tam tikras tarp pasiūlų ir paklausų santykis, taip pat esant tam tikrai kainai tegali būti dedami tik tam tikri kaštai. Bet tuo dar nepasakyta, kad vienas antrą nustatytų priežastiškai. Priežastingumas gali būti suprantamas kaipo pareinąs iš vienos ir antros pusės — tai yra funkcionalinis pareinamumas. Taip, pavyzdžiui, kainos pasikeitimo priežastimi pradžioje gali būti pasiūlai ir paklausai; bet gali būti, kad pradžioje pasikeičia kaina, ir to padarinys esti pasiūlų ir paklausų pasikeitimas, kaip tat, pav., esti valstybei arba karteliams nustatant kainas. Geriausiai galima stebėti šis dvejopas visuomenės ūkio reiškinių traktavimas iš sąryšio tarp kainų ir pinigų kiekio ir sąryšio tarp vidujinės pinigų perkamosios jėgos arba kainų ir devizų kursų. Visų pirmiausia čia matome funkcionalinį, vadinasi, savitarpio pareina-

mumą ir logišką ir vienkart empirišką priežastinio santyklo galimumą abejomis linkmėmis. Kainų pakilimas praktikoje gali būti pinigų kiekio padidėjimo padarinys ir priežastis ir taip pat devizų kurso pakilimo ir padarinys ir priežastis. Kaip tas sąryšis tikrenybėje pasireiškia, tai yra konkretaus atsitikimo klausimas.

4) Greta su kainos mokslu visuomenės ūkio moksle atskirai būdavo sprendžiama visuomenės pajamų paskirstymo problema. Visuomenės pajamomis būdavo vadinama kažin kas kita, kaip kaina, kurią gauna mainų subjektas per tam tikrą laikotarpį už jo patiektas į prekyvietę gėrybes. Tikrumoje pajamų paskirstymo problema yra ne kas kita, kaip tik kainų susidarymo problemos specialinė dalis, kurios uždavinys yra išaiškinti tam tikros mainų objektų rūšies kainas — būtent — žemės, kapitalo ir darbo, kurie neturi jokio tvirto objektyvinio santykio su kitais mainų proceso objektais — tai yra gamybos faktorių kainų sudarymo ypatumai.

Visuomenės pajamų paskirstymo problemos atskiras traktavimas nėra galimas ir dėl to, kad visos kainos, vadinasi, ne tik produktų kainos tarp savęs, bet ir gamybos faktorių kainos yra savitarpiškai susirišę funkcionaliniu sąryšiu. Todėl ir visuotinės kainų problemos išsprendimas turi vienkart apimti ir pajamų problemos sprendimą.

5) Vertė ir kaina yra kiekiai, dydžiai, kiekiniai santykiai. Vertės ir kainos teorijų uždavinys yra išaiškinti, kaip šie kiekiniai santykiai nusistato, kaip jie vienas nuo antro pareina. Atrodo, kad šią problemą galima matematiškai svarstyti. Jei kalbama dėl paprasto pareinamumo nedaugelio dydžių, tai tas pareinamumas gali būti išreikštas ir žodžiais. Subjektyviai sudarant vertę ir kainą, žinoma, matematikos metodas nepritaikomas, nes subjektyvinių vertinimų negalima išreikšti matematikos dydžiais. Kalbant dėl komplikuoto daugelio dydžių pareinamumo, be matematikos formulų sunku apsieiti, nes tik jos leidžia komplikuotus pareinamumus išreikšti trumpa matematikos kalba.

* *
*

Pokariniais laikais, kaip jau matėme, atsirado naujų visuomenės ūkio teorijų. Paskutinio naudingumo teorija, kuri pereito šimtmečio gale ir ligi karo turėjo žymiausios įtakos vertės ir kainos teorijoms vokiečių, amerikiečių, italų ir anglų ekonomistų, išskyrus, gal būt, prancūzų, kur ši teorija maža turėjo simpatijos dėl „savo perdidelio abstraktumo ir subtelingumo, kas menkai tepatenkino prancūzų minties realizmą, mėgstantį aiškumą ir tikrumą“[64], pradeda nustoti visose šalyse savo orumo. Naujų teorijų dažnai atmetamas ne pats paskutinio naudingumo principas, bet daugiau pastangos visą visuomenės ūkio teoriją paremti vienu vieninteliu subjektyviniu paskutinės naudos principu. Tas principas, kaip mes jau matėme, visiškai neišmetamas iš naujų teorijų, bet jis užima jau antraeilę vietą. Paskutinio naudingumo teorijos būklė šiandieną tokia pat, kaip kad savo laiku buvo fiziokratų, kai pasirodė 1776 metais Adomo Smitho „Wealth of Nations“. Austrų mokyklos likimui Adomo Smitho veikalo rolę suvaidino daugiausia pasirodymas Casselio „Theoretische Socialökonomie“ ir Spanno atkritimas nuo jos[65]. Bet reikia manyti, kad jos įtaka dar negreit išnyks[66]. Savo pozicijai sustiprinti išleistame rinktiniame Wieseriui paskirtame veikale „Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart“ stengiasi nuvainikuoti naujas teorijas[67].

Paskutinio naudingumo teorija, be abejojimo, suvaidino visuomenės ūkio teorijoje žymų vaidmenį, iškeldama kainos ir vertės teorijoje tuos momentus, į kuriuos kitos teorijos nepakankamai kreipė dėmesį.

Naujų teorijų tarpe pasižymi Casselio teorija, kuri suprastina visuomenės ūkio teoriją, priartindama ją prie gyvosios realybės.

---

[64] Žiūr. Revue d'Economie Politique 1925. N 1. Turgeono staipsnį. Critique de la utilité finale,“ 74 pusl.

[65] Plg. jau minėtą Dr. Theo Surányi-Unger veikalą Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des Jahrhunderts 307 p.

[66] Leidimas V. „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“ — rimčiausia visuomenės mokslų, ypač visuomenės ūkio enciklopedija, kurioje daugiausia bendradarbiauja Austrų mokyklos šalininkai, dar kurį laiką palaikys jos orumą.

[67] To veikalo I. t. pav. *„Gesammtbild der Forschung in den einzelnen Ländern, 1927 m., Schumpeteris* kalbėdamas apie Vokietiją taip pav. išsitaria apie Casselio teoriją: „aš negaliu suprasti savo kolegos Amonno, kuris jo (Casselio) kainos teorijoje įžiūri kažką kitą, kaip kad yra paskutinio naudingumo teorijoje... kas jo „trūkumas“, jei ne „raretė“? Ar yra absoliutus trūkumas be sąryšio su reikmene ir, dėl to, — kita prasme kaip kad reliatyvinės kiekio vienetos reikšmės — taigi paskutinės naudos prasme?“... Casselio teorija esanti tik suprastintas *Walras* teorijos išdėstymas. 24 pusl.

TURINYS

	Pusl
Darbo vertė	3
Darbo vertės kritika	8
Paskutinio naudingumo mokykla	12
Gustavo Casselio kainų teorija	17
F. Oppenheimerio teorija	31
R. Liefmano teorija	38
Prancūzų ekonomistų teorijos	45
Dėl kai kurių vertės ir kainos problemos sprendimo būdų	49
Literatūros sąrašas	55

Literatūros sąrašas.

Amonn Alfred, Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie, II. Auflage 1927.

To pačio, Der Stand der reinen Theorie iš rinkinio Wirtschaftswissenschaften nach dem Kriege II. B 1925.

Böhm-Bawerk, Kapital und Kapitalzins 2 Abt. 3. Aufl. 1912.

To pačio, Wert — straipsnis iš Handwörterbuch der Staatswissenschaften IV. Auflage.

Cassel Gustav, Theoretische Socialökonomie, III. Aufl. 1923.

To pačio, Grundgedanken der theoretischen Oekonomie 2 unver. Aufl. 1928

Cawès Paul, Précis du cours d'économie politique Paris 1881.

Gide Charles et *Charles Rist.* Histoires des doctrines économiques, 1922 Paris.

To pačio, Cours d'économie politique VII édition T. I 1921.

Liefmann Robert, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre B. I 1920, B. II 1922

To pačio, Allgemeine Volkswirtschaftslehre 1927.

Marx Karl, Das Kapital, t. I Hamburg, 1890.

Marshall Alfred, Principles of Economics, London.

Mill John Stuart, Principles of Political Economy, London.

Oppenheimer Franz. Theorie der reinen und politischen Oekonomie, V Auf Jena, 1924.

To pačio, Wert und Kapitalprofit 1922.

Ricardo David, Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung, III. Aufl. 1923

Smith Adam, Ah inquiry into the nature and causes of the wealth of nations vokiečių vertimas 1920 m. Jena.

Spann Otmar, Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre 1926.

Suranyj-Unger Theo Dr., Die Entwickelung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts, Jena 1927.

Turgeons Charles et Charles-Henri, La valeur d'après les économistes anglais et français depuis Adam Smith et les physiocrates jus qu'á nos jours, Paris 1921.

Walras Leon, Théorie mathematique de la richesse social, Lausanne 1873.

Vicksell Knut, Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprincips I B. 1913.

Wieser Friedrich, Grundriss der Socialökonomie I Abteil. 1924.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften, VI. Auflage.

Gesamtbild der Forschung in den einzelnen Ländern, 1927. Mayerio redaguojamas leidinys.

Žurnalai: Revue d'économie politique, Paris.

Archiv für Socialwissenschaft und Statistik.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

Weltwirtschaftliches Archiv.

L. U. Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

1. *v. Gareis Karl*, **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Vertė stud. Petras Juknevičius ir Jonas Montvila. Su prof. P. Leono prakalba. 1924 m., 65 pusl. Kaina . . 4 lt.
2. *Leonas Petras*, prof. **Teisės enciklopedijos paskaitos.** Kaunas, 1924 m., 189 p. Kaina. . . . . 10 „
3. *Leonas P.* prof. **Teisinės filosofijos istorija.** Paskaitos Kaune 1927/28 m. 1928. VIII + 429 pusl . . . . .
4. *Mačys Vl.*, prof. **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 pusl. Kaina. . . . . 20 „
5. *Moravskis A.*, doc. **Lietuvos Finansai.** I Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m., 136 p. Kaina. . 8 „
6. *Moravskis A.*, doc. **Lietuvos Finansai.** II. dalis. . . 8 „
7. *Pokrovskis N.*, prof. **Finansų mokslo pagrindai.** . . 25 „
8. *Stankevičius V.*, doc. **Baudžiamoji Teisė.** Paskaitos. 1925 m., 292 pusl. Kaina. . . . . 15 „
9. *Tugan-Baranovskis M.*, prof. **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė Doc. *P. Šalčius*. 1923 m., 329 pusl. Kaina. . . . . 10,50 „

II.

L. U. Teisių Fakulteto Darbai.

I. Tomas. 1924 m.
Turinys: 1) *Leonas P.*, prof.—Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse; 2) *Mačys Vl.*—Socialinis Teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas; 3) *Rimka A.*—Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų; 4) *Šalčius P.* doc.—Koperatyvų įstatymai; 5) Kritika ir bibliografija; 6) Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams, 232 pusl. Kaina. . . . . 12 „

II Tomas. 1925/8 m . . . . . 22 „
1 *Römeris M.*, prof. **Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje.** 1—14 pp. . . . . 2 „
2 *Leonas P.*, prof. **Del vieno įstatymų aiškinimo.** 15—22 pp. . . . . 1 „
3 *Rimka A.*, doc. **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su Lenkais.** 23—86 pp. . . . . 5 „

4 *Janulaitis A.*, Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI—XVIII amž. pusl. 1—172 . . . . . 12 „

5 *Balogh'as Et.* Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis pusl. 1—27 . . . . . 3 „

6 *Gummerus H.* Piniginio ūkio kilimas senovės Romoje pusl. 1—15 1,50

III. Tomas 1927 m. . . . . 25 lt.

1 *Römeris M.*, prof. Reprezentacija ir mandatas. pusl. 1—312 . . . . . 20 „

2 *Janulaitis A.*, prof. Imperijos Rūmų Teismas. pusl. 1—83 . . . . . 6 „

IV. Tomas. 1928 m. . . . . .

1 *Janulaitis A.* Užnemunė po Prūsais (1795—1807 m.) pusl. XII + 404 . . . . . 23 „

2 *Römeris M.* Administracinis Teismas pusl. XII+359. 25 „

V. Tomas. 1929 m. . . . . .

1 *Šalčius P.* Iš vertės ir kainų teorijų. Pusl. 56.

2 *Tamošaitis A.* Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj.